

Сестри крові

Автор:

Юрій Винничук

Сестри крові

Юрій Павлович Винничук

Події роману «Сестри крові» розвиваються в Гданську, на українському корсарському кораблі «Стрибог», який полює на іспанські галеони, та, звичайно, у Львові. Діють в ньому здебільшого ті самі герої, що й в романі «Аптекарь», хоча з'явилися й нові. Однак якщо в «Аптекарі» головним героєм був лікар Лукаш Гулевич, то тут – Юліана, яка переодяглася на хлопця Лоренцо, щоб помститися вбивцям своєї сестри. З моменту, як у бернардинському монастирі виявлено «Біблію диявола», нею відразу зацікавилися і Папа Римський, і шведська королева Христина, і вони попри все намагаються отримати її. Інтриги до сюжету додає прибуття до Львова іспанського принца Хуана, який наймає козаків для здобуття трону, та поява таємничого ордену Сестер святої крові. Поєдинки, морські битви, замовлені вбивства... І все це на тлі відчайдушної оборони Львова від військ Богдана Хмельницького 1648 року. Цікаво ще й те, що вперше в літературі ці події описано не очима українців, поляків чи євреїв, а очима львів'ян.

Юрій Винничук

Сестри крові

Роман «Сестри крові» безпосередньо пов'язаний з романом «Аптекарь», і в ньому діють ті самі герої, хоча з'являються і нові. Та якщо в «Аптекарі» головним героєм був Лукаш Гулевич, то тут це Юліана.

Бажаючи навчатися медицини в Падуанському університеті, куди дівчат не приймали, вона перевдягнулася за хлопця і взяла ім'я Лоренцо ді П'етро. Це дівчина-воїн, яка чудово володіла шпагою і брала участь у битвах, зокрема в облозі Дюнкерка, а ще вона хірург. Зараз Юліана пливе на кораблі, бо змушена втекти зі Львова після того, як відімстила гвалтівникам і вбивцям своєї сестри, котрі належали до «золотої молоді». В Юліану був закоханий аптекар Лукаш Гулевич, однак вона, перейнята жагою помсти, притлумлювала свої почуття до нього.

Закінчивши Падуанський університет, Лукаш практикувався як хірург на венеційських кораблях і воював з турками. Разом з ним був його вірний товариш Мартин Айрер, австрієць із Зальцбургу. На війні їх було поранено – у Гулевича ушкоджено коліно і він накульгував, а Мартин втратив одне око. Коли війна завершилася, Айрер переконав Лукаша їхати з ним до Львова, де він мав успадкувати будинок з аптекою «Під Крилатим Оленем» і винарнею.

Дорогою на них напали розбійники й важко поранили Мартина. Помираючи, він у присутності Йогана Калькбреннера переконав Лукаша взяти його ім'я і таким чином стати власником аптеки. Лукаш здав перед львівськими медиками іспит і став аптекарем та хірургом, а також магістратським медиком, який повинен бути присутнім під час катувань і страт.

Йоган Калькбреннер – медик, аптекар і чорнокнижник, який намагається сотворити Голема. Про нього згадувалося також у романі «Танго смерті».

Рута – юна дівчина, чий батько також був чорнокнижником, займається лікуванням травами. Живе в аптекаря і допомагає йому. Вона була закохана в Юліану, думаючи, що це хлопець.

Каспер – львівський кат, який закохався в Руту, коли її мали піддати тортурам, звинувативши у відьмацтві. Він скористався своїм правом – раз у житті когось помилувати. Це йому вдалося, і він забрав Руту до свого дому. Проте Рута не відповіла на його почуття і попросилася до аптекаря. Каспер її відпустив.

Натомість став жити з полоненою сарацинкою.

Вівдя – чарівниця, яку від тортур і страти врятував Франц.

Айзек – вірний аптекарів слуга і кухар, а ще шалапут і авантюрист.

Франц – чорт, слуга Йогана.

Амалія – коханка Йогана, витворена ним з мандрагори.

Мартин Грозваер – бургомістр, його син – один із гвалтівників сестри Юліани – був убитий таємничим месником у масці сови. Цим месником виявилася Юліана, перебуваючи в образі Лоренцо. Однак всю свою злість Грозваер спрямував на аптекаря, в якого жив Лоренцо-Юліана.

Доктор Домінік Геліас – старший товариш і колега аптекаря. Він зробив усе, щоб врятувати Лукаша від страти, коли його звинуватили у вбивствах гвалтівників.

Корнеліс ван Марлант – капітан піратів, на чиему кораблі пливе Юліана.

Рабин Іцхак Меер – кажуть, такий премудрий, що мудріших просто не бува, до того ж, маючи медичну освіту, славився серед євреїв як дуже успішний доктор. Йому завдячував Лукаш, що було розшифровано признання Юліани у вбивствах синів патриціїв.

Розділ 1

Юліана: «Сан-Єронімо». «Стрибог»

Березень 1648 року

Ніч здатна прикрасити будь-які руїни, будь-яку потвору зробити привабливішою, теплішою і ближчою, приховати все, що не вартує людського ока, ніч стелить перед нами розкішне видово з темних невиразних, мерехтливих плям і смуг, дозволяючи лише окремим блискіткам тут або там заіскрити й відразу ж згаснути. Ніч – це те, до чого ми прямуємо все своє життя і, вийшовши з ночі, у ніч перейдемо. Важко перебільшити почуття беззахисності й тривоги, породжені темрявою, адже вночі ми перебуваємо під крилами смерті, самотні й безборонні, віддані на поталу демонам. Ніч тихіша за день, але вночі ми боїмося того, на що не звертаємо уваги за дня, час, коли нас кидає в холодний піт від шурхоту мишей, скрипу підлоги, собачого виття чи крику сови. Вдивлятися в ніч однаково, що вдивлятися в свою душу, в глибіню свого ества, у причаєні й нікому не сповідані думки.

Ніч, що розкинулася над Балтійським морем, була така ж непроникна й темна, як ніч, що постає перед нашими заплющеними очима, бо й небо було захмарене й не видно було ані зорі, ані місяця, лише в глухій далині зблискували тонюсінькі ниточки блискавок, осяюючи невеликий клаптик темряви, але гуркіт грому сюди не долинав, він гаснув десь за обрієм.

Корабель несе мене на Захід, туди, звідки я ще недавно прибула, далеко-далеко від Львова. Я не озираюся назад. Зрештою, що я там, позаду, побачу? За моїми плечима, я знаю, саме лише море, у цю пору року таке непривітне й розлючене, воно шпурляє свої спінені хвилі на облавки[1 - Облавок – борт.] корабля, намагаючись його поглинути, але поки що сил йому бракує. Я відчуваю, як туга стискає моє серце, як невимовний біль прошиває душу. Я тікаю від свого кохання, ще й не до кінця усвідомивши це, але що далі пливе корабель, то почуття мої стають усе виразнішими й пекучішими. Чому я цього почуття не відчувала тоді, коли була біля нього, з ним, коли він мене торкався, коли голос його тремтів, коли пробував порозумітися, та я була надто далеко від нього, ніби

поруч, але далеко, я блукала у сутінках манівцями й не бачила просвітку, бо була перейнята лише спрагою помсти, яка мене п'янила й вела вперед, підстьобувала, витискала з голови будь-які інші ідеї й наміри, а з ними і почуття. Тепер я тікаю в безвість, втрачаючи будь-яку можливість щось направити, спокутувати свої вчинки, свій холод і неприступність. Тепер я готова на все, але все вже позаду.

Думаю, є невидимі нитки, які в'яжуть конкретного чоловіка й конкретну жінку незалежно від того, в яких вони стосунках перебувають або ж на якій відстані, і навіть незалежно від того, що вони одне про одного думають та й чи думають взагалі, а просто якоїсь ночі він їй, а вона йому насниться, і то буде такий глибинний ностальгійно-пронизливий сон, який не відпусткатиме потім його і її увесь день, викликаючи подив і нерозуміння: звідки це? чому? які для цього були підстави й передумови? Тільки ті невидимі ниточки ховатимуть тайну, джерело якої в глибинах серця, в закамарках мозку, в кутиках здивованих очей і посмутнілих вуст. Тільки ті невидимі ниточки бринітимуть ледь чутно меланхолійну музику ще до кінця не усвідомленого кохання, але для мене вони вже бринять гучніше й гучніше, мені цікаво, чи чує він це бриніння і цю музику кохання, що відчуває в цей час, коли я думаю про нього.

Завтра прибудемо до Гданська, а відтак корабель попливе до Антверпена, де панує вже мир, який підписано з іспанцями 30 січня. Все, війна закінчена. Пора підшукати собі затишне місце, можливо, у Гданську в якомусь лазареті. І жити далі своїм-не-своїм життям.

Що далі я тікала від Львова, то все сильніший відчувала потяг назад, туга оповивала мене солодкою млістю, й навіть здавалося, що від тієї туги я отримую задоволення, бо замість того, щоб відкинути її, почати думати про що інше, я вперто поверталася спогадами до міста, яке залишила вдруге й намагалася розгадати, що ж саме ностальгує мене, що не дозволяє відволіктися. Це був стан, коли тіло неухильно прямувало вперед, а душа рвалася назад, і я гарячково шукала способу все ж повернутися туди, звідки втекла. Але яким чином?

У пам'яті мерехтіли видива коханого міста. Кольори вражали своєю яскравістю, насиченістю і разили очі, світанки багрянili нестримною розкішшю, буйністю відтінків, п'янили фантастичною какофонією пташиного співу, а вечори висвічували на палітрі неба вогненні пасма, що палахкотили так, наче десь там за обрієм прокинувся вулкан і вивергав угору свої гарячі нутрощі, свою невгамовну лютю. Ніч наставала рано, люди лягали з курми й вставали з півнями, нічне місто не вітало подорожнього ані безліччю вогників і світелок, ані гамором у

розрідженому повітрі, в якому котяться луни перекотиполями, відбиваються від будинків і влягаються попід мурами міста, сколошкавши трави. Звуки нічного міста тихі й не гвалтовні, і не такі пронизливі, як за дня, звуки міста вночі лагідні й теплі, завше добре впізнавані, звичні, і будь-яка ніч скидалася на іншу, наче сестра-близнюк.

З мого вікна видно було широку студню, в яку вливалася вода двома рурами й аж пінилася, зимна й смачна, і видно було жінок, що підходили з глечиками, аби набрати тієї води. Бризки летіли їм в обличчя і на груди, а вони усміхалися і весело перегукувалися. Увечері студня знелюднювала й ставала частиною таємничої казки, яка ніколи не мала кінця, як не має кінця і чарівлива казка Львова, неймовірно хвилястого міста з вулицями поплутаними так, що, здається, мудрував над його створенням хитрий і фіглярний дух, що мав за мету зводити львів'ян і гостей на манівці. Отак з'явилось місто легковажне й веселе, деколи меланхолійне, особливо восени, а коли вкривав його сніг, впадало воно в задуму, поринаючи у сни й марева, але ніколи в зануду. Тільки неділі навівали дивний стан невагомості, неприсутності й подиву, настільки контрастували вони з галасливими буднями, в неділі місто мовби вимирало, замовкало й порожніло, мертва тиша м'яко лягала на вулиці й вражала кожного, хто забрідав сюди в такий день, навіуючи острах, скидаючись на непроникну тишу цвинтаря.

На повіках у мене затремтіли сльозинки, але я їх не змахнула, бо морські бризки летіли не перестаючи, мішалися зі слізьми і котилися обличчям. Ось нарешті визирнув місяць, його повне лице було сумне, злегка затуманене і мовби рухоме завдяки пропливаючим хмаркам. Я не могла відвести від нього погляду, мені здавалося, що я читаю з його обличчя підказку. А може, наказ? Він велить мені повернутися? Ось він мені підморгнув і сховався за хмари. Я, мабуть, божеволію і починаю марити. За спиною залунало постукування дерев'яної кукси, я озирнулася. Капітан Корнеліс ван Марлант підшкутильгав ближче.

– Не спиться? В таку тиху ніч варто виспатися. Хтозна, яка буде завтра.

– Скоро піду.

– А що як вам приєднатися до нас? Га, Лоренцо? Я збираюся трішки поколошкати французів. Вони урвали собі шмат Фландрії, скориставшись війною з іспанцями. Думаю без проблем отримати корсарський глейт[2 - Глейт – охоронна грамота.] в Антверпені. Ще трішки доведеться повоювати, аби забезпечити собі тиху, спокійну старість.

- Не знаю. Я думав залишитись у Гданську й найнятися до шпиталю.

- Е-е, та що ви таке кажете! Мирне життя не для вас. Нудота! Якщо послухаєте мене, то заробите стільки, що зможете відкрити свій власний шпиталь. Та й те сказати... Лоренцо, ви ж мені як син. Рідного не маю, отож вам залишу все, що набув. Тільки не покидайте мене на схилі віку. Ич, що вигадали! Чи вам не доста було того лінивого відпочинку у Львові?

- Лінивого? Не думаю.

- Мабуть, я чогось не знаю. Було щось таке, що варто мені почути?

А що мені було перед ним приховувати? Я розповіла йому, як помстилася за свою сестру. Він пирхав люлькою і кивав кудлатою головою.

- Так-так, - промовив, коли я закінчила, - ви там не дармували. Тепер дорога назад зачинена. Але ж я знаю вас добре. Вас не змінити. Недарма ж прозвали таких, як ви, апостолами війни. Ви ні на що вже не здатні - тільки на битви й подвиги. От я й пропоную вам свіжі враження.

- Те, що ви пропонуєте, трохи не та війна, до якої я звик.

- А то чому? Я фламандець і збираюся мстити французам за те, що відхапнули нам шмат території. Хіба ж то несправедлива війна?

- Не так давно ми з вами воювали на боці французів.

- Та воно так, але ж бачите, як ті жабоїди з нами повелися. Де тонко - там урвали, скориставшись нашою слабкістю і виснаженістю. Чи це не підлість? То ж усе одно, що украсти корову в сусіда, поки він гасить пожежу. А потім вдавати, що ми союзники й нічого лихого поміж нами не скоїлося. Ось поміркуйте ладненько, поміркуйте.

Капітан відійшов. Я подумала, що він має рацію щодо нагоди виспатися в тиші, й спустилася у свою каюту. Там замкнула зсередини двері, хутенько роздягнулася і лягла горілиць на тапчан. І знову мене оповили важкі думки, які нізащо не давали заснути. Повернулася набік і стала згадувати дитинство, сестру, луги й

оболоні у квітах... Поволі сон здолав мене.

Я стежила за зграями риб, що супроводжували корабель. Вийняла з кишені шматок сухої паляниці, роздробила й сипонула на воду. Риби миттю кинулися до крихт, і вода заклекотіла у сріберних зблисках, що віддалялися і віддалялися. Коли вони все розхапають, то знову наздоженуть корабель і терпляче пливтимуть уздовж облавка, чекаючи на милостиню. Я вдихнула на повні груди студеного повітря, щоб задушити розпач, який проймав мене, без жалю, щоб не заплакати, але приглушені ридання самовільно вирвалися з грудей, і я раптово закашлялася, а коли приклала долоню до вуст, то з жахом побачила темні крапельки на ній. Що це? Я кашлянула ще, і крапельок побільшало. Невже це воно? Те саме, що вже налякало мене раніше. Страх знову стиснув серце, я відчула, як спітніло чоло. Тривалий час здавалося, що хвороба покинула мене, не було більше жодних проявів. Чому ж зараз? Чи не винні в цьому всі мої переживання?

Я витерла долоню хустинкою, обтерла вуста. В роті ще залишався солонуватий присмак, я спробувала сплюнути, але закашлялася дужче, і кров довгими в'язкими ниточками звисла з вуст. Я затулила рота хустинкою, швиденько спустилася до своєї каюти і лягла на лежак так, аби голова перебувала на невеликому узвишші, й стала дивитися в дерев'яну стелю. Кров перестала текти. Я взяла пляшку рому й зробила невеликий ковток, відчула, як мене всередині спочатку опекло, а потім усе затерпло. Я навіть злегка кашлянула в долоню. Долоня була чиста. Це зі мною вже бувало. Бувало й проминало. А тепер знову навідало. Не навідало, а наздогнало. Після двох років спокою. Як тоді, під Дюнкерком, коли ми допомогли французькій ескадрі захопити три іспанські сторожові кораблі й провести їх серед ночі з козаками в канал Мардік. Це був єдиний спосіб дістатися до міста, оточеного глибоким ровом, наповненим водою, та високим валом з бастіонами. Канал був під пильною охороною форту Мардік і башти з безліччю гармат. На одному з захоплених кораблів перебував комендант форту, якому пообіцяли дарувати життя, якщо він проведе нас у гавань і відкриє форт. Так і сталося, браму відчинили, ми захопили форт, а козаки з його гармат почали обстрілювати інші форти Дюнкерка. Наступного дня, коли іспанці здалися, я піднялася на високу вежу й з тріумфом оглядала захоплене місто. І тоді мені теж забаглося вдихнути свіжого морського вітру, який патлав мое волосся і лоскотав ніздрі. Вдихнути вдихнула, а видихнути вже не змогла.

Місцевий доктор Сілезіус, оглядаючи мене, радив поселитися десь у горах. Краще за все в Альпах. «Гірське повітря хоч і не вилікує, але продовжить вам життя», – так він сказав. Два роки тому. Але я не послухала, кашель з кров'ю більше не діймав, я перестала про нього думати. Аж ось сталося. І що тепер? Які плани з огляду на такий закрут? Я відпила ще. Пекуча рідина гріла груди, там відбувалися потаємні процеси, яким чином ром їх упокорював, було невідомо, але він це таки робив. Згадала, що ще не снідала й пила ром на голодний шлунок, але їсти не хотілося. Я не попливу до Антверпена. Нема мені там чого робити. Залишуся в Гданську. Хоча і в Гданську нема чого робити.

Під стелею павучок борсався з павутиною, коли корабель підкидало, він зривався і зависав на одній павутинці, а потім знову брався вперто до роботи. Я згадала легенду про Роберта Брюса, адже споглядання за таким самим упертим павучком, який не втрачав віри й вперто долав перепони, рухаючись до мети, спонукало його повернутися назад у Шкоцію і продовжити боротьбу за свободу. У нього була мета. А що маю я? Тільки біль і смуток. Скільки мені відміряно Господом? Якщо це сухоти, то не надто багато. Може, рік, може, два. Якщо виразка, можна прожити трохи довше, а то й доволі довго, пильнуючи себе. Тепер я повинна прислухатися до кожного знаку свого тіла, як до годинника. Вочевидь, то все ж не виразка, бо жодних її симптомів я не відчувала ніколи. Отже, доктор Сілезіус мав таки рацію, хоча я йому тоді не повірила. А якби повірила? Тоді що? Відкинула б мрію про помсту й оселилася в Альпах? Якщо я тоді його не послухала, то й зараз не послухаю здорового глузду.

Погода була прохолодна, сіявся дрібний сніжок і відразу ж танув, я прогулювалася вузькими покрученими вуличками Гданська, кутаючись у плащ, який мені подарував капітан. Мені здавалося, що я безвільна лялька в руках моєї примхливої Долі, бо не можу опиратися їй, вітер підхопив мене, як билинку, і несе навмання. Я почала роздумувати над тим, чи не варто осісти в якомусь лазареті й зайнятися медициною? Але як тоді побороти свої сни, в яких я чую брязкіт шабель, заклики до атаки, свист стріл і куль, стогони поранених? Лягаючи спати й заплющивши очі, я уявляю себе одним із оборонців невідомого мені міста, яке штурмують вороги. Я вигадую різні механічні прилади для відбивання атаки, штудерні[З - Штудерний – вишуканий, майстерний.] скоростріли, металльні каміння і вогню, роблю вилазки на чолі чоти сміливців, ми прориваємося до намету їхнього воеводи й вбиваємо, як Мілош Обіліч на Косовім полі султана Мурада. О, я цю старовинну гравюру обожнювала, розглядала найдрібніші деталі, уявляла себе на місці Мілоша, шукала різні способи

порятунку після вдалого замаху або спосіб убивства не кинджалом, а з арбалета. І це теж є елементом тих моїх фантазій перед сном, без яких мене сон не здолає. Як мені позбутися цього? Як поміняти сни? Як стихити звуки бою, що бринять час від часу у вухах?

Несподівано я побачила компанію морців з нашого корабля, що веселою гурмою прямували кудись уздовж набережної. Я рушила за ними й побачила, що вони ввалилися до шинку «Під здохлим крабом». Мені здалося, що мій гнітючий настрій там скорше розвіється. В шинку було гамірно, п'яні крики піратів і морців спліталися з жіночими зойками та сміхом, гуркотіли кості по столах, дзвеніли кубки, в повітрі висіли дим з люльок, барвіста корабельна лайка й запах перегару. Чудове місце для того, щоб забути. Я роззирнулася, до кого б підсісти, бо морці з нашого корабля набридли мені, як вівсянка, і раптом побачила бравого молодця з дивовижною зачіскою – оселедцем, закрученим за вухо. Спочатку не повірила своїм очам і подумала – може, хінчик[4 - Хінчик – китаець.]? Ті теж носять косу, але не закручують за вухо. Та й не виглядав він на хінчика. Мав років під п'ятдесят, вольове обличчя з орлиним носом, у вусі сережку, а в зубах люльку на довгому цибуху. На люльці був вирізьблений такий самий козарлюга, як і той, що сидів за столом. Невже й справді козак? Звідки він тут узявся? Коли ж я нарешті призвичаїлася до гамору й стала розрізняти окремі слова, то вловила чимало українських і польських. Тоді, не вагаючись, попростувала до козака, вмостилася навпроти нього й запитала:

– А чи ми з вами часом не земляки?

Він усміхнувся:

– Чи ти ба! А ти звідкіля такий?

– Зі Львова.

– О! А я з Поділля.

– І що ви тут робите?

– Домів повертаюся та ніяк не вернуся. Ану лишень випий зі мною, то розкажу. – Він налив мені рому, ми випили. – Звати мене Марком. Давно колись я потрапив у полон до турків, у Синопі на базарі купив мене турецький купець, щоб йому на

тім світі чорти сраку смажили, та й посадив на галеру. А на тій галері, як на підбір – самі наші та ще трохи ляхів, московитів і литвинів. Ото ми й плавали то по Чорному, то по Егейському туди й сюди, аж поки не випала нагода звільнитися.

Тут він простягнув мені добряче заяложену книжечку з довгою, але докладною назвою: «Opisanie krotkie zdobycia galery przedniejszej Alexandryjskiej w porcie u Metelliny za sprawa dzielna i odwaga wielka kapitana Marka Jakymowskiego który byl wiezniem na tejze galerze z oswobodzeniem 220 wiezniow chrzescian, z wloskiego na polskie przelozone w Krakowie Roku Panskiego 1628». Затим показав ще одну книжечку, видану в тому ж році, але вже італійською, котра мала ще довшу назву: «Реляція про здобуття флагманської галери Александрійської в порту біля Мітилені капітаном Марком Якимовським невільником на тій же ж галері, зі звільненням 220 невільників християн, де описується, як привів він щасливо та урочисто галеру до Месини, а дня 28. II. 1628 р. дістався на бригантині до Рима; описано тут також шану, яку капітан Марко разом зі своїми товаришами склав Його Святійшості, зокрема бандеру галерну та інші речі, врешті прийняття, яке зготували для нього кардинали в Римі й відзнаку, яку надав йому Його Святійшість».

– То це ви той капітан Марко?

– То ти вже чув про мене?

– Чув. Але цієї книжечки не читав.

– Ну, то дарую. У мене їх кілька.

Далі розпитав мене, з якого я корабля, а почувши, що з піратського, ляснув мене по плечу:

– То ми берегове братство! Тільки ж ми не пірати, а корсари, й маємо глейт англійського короля Карла Першого. Він, щоправда, у в'язницю запроторений, але ще король. За його згодою нападаємо тільки на донів та французів.

– Що за дони?

- Гішпанці. Ви що там у себе - їх інакше називали?

- Я плавав з фламандцями, вони їх називали чортами, бо ті носили все чорне.

- Ну, ми від французів перейняли - дони. А чому б тобі, земляче, не перейти до мене? Чого тобі з фламандчиками воловодитися, коли є наші. Всі свої - колишні козаки та трохи литвинів і ляхів. Ми турків та гішпанців чухраємо. Подумай. А як надумашся, то приходь сюди завтра з самого ранку. - Він кинув кілька цехінів на стіл і, вже встаючи, запитав: - То як тебе, хлопче, звати?

- Лоренцо.

- А бодай тобі вода освятилася в три батоги! Це хто ж тебе так назвав?

- Батько. Він родом з Трієсту, а мама зі Львова.

Марко покивав головою і, гукнувши свою команду, покинув шинок. Я замовила собі ще рому та смаженої риби й занурилася в читання його пригод. Книжечка не вирізнялася особливим стилем викладу, була взагалі позбавлена красномовності, але вражала карколомним сюжетом. Читаючи її, я пригадала собі, що стрічала ім'я капітана Марка в іншій книжці, а саме в «Zasadach Umnictwa Wojskowego» Шимона Старовольського, писаній латиною та виданій у 1639 році. Там писалося, як Марко Якимовський, піднявши разом з іншими русинами повстання на турецькій галері, перебили всіх турків, перевдяглися в їхнє вбрання і пізніше захопили та потопили ще кілька турецьких галер, які плили з товаром з Єгипту. Врешті стали вони пострахом для Родосу. Однак, не маючи значніших сил, не захопили жодного міста.

Спочатку в книжечці розповідалося про галери та як турки купують у татар за безцінь невільників і садять їх на весла, жорстоко знущаючись над християнами. Далі йшлося про Касим-бека, турка з Александрії, губернатора Даміату й Розетту на Нижньому Нілі, що мав великий маєток у Єгипті й зі своїм братом Махметом гендлював різним крамом у тих краях. Кілька років тому він став капітаном чотирьох галер, що стерегли порт і наглядали за александрійською навігацією. На його головній галері було 220 християнських в'язнів - трое греків, двоє англійців, один італієць, кілька московитів, а решта з Русі та Польщі. Касим-бек спочатку перебував разом з іншою турецькою армадою у гирлі Дніпра, де за наказом султана будували фортецю в Очакові від нападів козаків - «людей дуже

страшних для всіх турків». На початку зими, повертаючись додому, він узяв на свою галеру в Константинополі Юсуфа-каді, призначеного суддею до Александрії, з дружиною і челяддю. Дорогою туди вони прибули до острова Мітилени, або ж Лесбосу, в Егейському морі. Там, поповнивши запаси на початку листопада, багато разів намагалися вийти з порту, але змушені були щоразу повертатися через велику зливу й шторм. З цією галерою були три інші, котрі після останньої невдалої спроби вийти в море стали окремо від головної, хоч і недалеко, приблизно за третину милі.

12 листопада Касим-бек зійшов на берег, взявши з собою сімдесят турків, щоб трохи відпочити. На кораблі залишилося тільки вісімдесят вояків та обслуги.

Серед в'язнів був Марко Якимовський, родом з Бару на Поділлі. Він замолоду звик до справ лицарських, був також у затягу під Цецорою і там потрапив у полон до турків. Побачивши, що капітан зійшов на берег з більшою частиною вояків, Марко віддався на милість Господа та почав думати, як би себе й товариство своє з неволі визволити. Він довірився двом своїм друзям з Поділля – Степанові Сатановському та Іванові з Тульчина, котрі, як і він, не були прикуті, а ходили удень вільно по галері для різних послуг. Вони не повірили, що їм може вдатися втеча, й всіляко розраджували Марка. Але він відповів, що в таких відважних задумах більше треба покладатися на Господа Бога, аніж на здоровий глузд. Він був готовий на все і, не маючи під рукою іншої зброї, схопив три кийки з купи дров, що їх кухар заготовив для вогню. Коли ж кухар хотів йому перешкодити, він убив його тим кийком. Віддавши інші два кийки своїм товаришам, Марко побіг з ними до корми, де турки зазвичай тримали багацько зброї. Там дорогу їм заступив потуречений грек з оголеною шаблею. Якимовський почав з ним битися кийком. І хоч був уже поранений в ліву скроню і в плече, переміг ворога й забив його. Добігши до корми, козаки швидко добули зброю, якої там було доволі, та роздали її в'язням, які, похапавши, що лиш до рук попало – кийки, весла, барила, казани, успішно боронилися.

Тим часом Марко скочив на ніс галери, де був Мустафа, родом неаполітанець, якого Касим-бек залишив замість себе. Той ще не знав, що діялося, бо галера була накрита парусиною. Він думав, то розрух між в'язнями, що було на галері звичною справою. А побачивши, що до нього біжать Марко з ватагою, Мустафа схопив дві шаблі й став боронитися, але мужній, хоч і скривавлений, Марко завдав йому смертельного удару між ребра й викинув у море. Тим часом турки підрубали линви, на яких трималося накриття, аби воно впало на в'язнів. Але в'язні за наказом Марка швидко згорнули полотно і, маючи вже вдосталь зброї,

одних турків убивали, а других скидали в море.

Нарешті вони відрубали кітву й линви, які тримали галеру при березі і, незважаючи на безперервну стрілянину з міських та фортечних гармат, вийшли з порту в море. Капітан Касим-бек, вибігши на берег, забрів до пояса в воду, рвав на собі бороду, кричав і закликав їх, щоб повернулися. Та втікачі щасливо виплили на галері у відкрите море. В погоню за ними вислано було інші три галери, переслідування тривало з вечора аж до ранку наступного дня і ще кілька годин. «Та, на щастя, не без Божого втручання піднялася велика й страшна буря з вихорами, дощем і громом, так що ті галери мусили повернути до Мітилени, занехавши погоню. А втікачі, незважаючи на бурю, плили далі. Незабаром потому зв'язвся сприятливий для них вітер, дуючи у спину (це було ще одне свідчення Божої ласки). Через п'ятнадцять днів, добувши свіжої води на острові, що здавна зветься Строфадес, неподалік Занте, і залишивши там пожертву в 200 реалів ченцям монастиря грецької віри, щасливо дісталися до Мессіни.

7 грудня 1627 року вони на запрошення неаполітанського віце-короля приїхали до Палермо. Тут, вважаючи негідним торгувати людьми, навіть поганської віри, пам'ятаючи, що й самі визволилися, не втративши жодного зі своїх, розкували й випустили на волю двадцять двох турків, які теж відбували покарання на галерах. Так само вчинили й з Рахмет, дружиною кадія Юсуфа, який лишився у Мітилені, хоча могли б одержати за неї чималий викуп. Виявили вони також біля неї чотирьох вродливих невільниць-християнок, що прислужували їй кілька років, – Ганну, Катерину, двох Маргарит і одну панночку на ім'я Катерина, яку відіслано було до Александрії на продаж. Цю останню пошлюбив Марко, якого було вибрано капітаном, а решту – взяли заміж старшини.

На честь перемоги над турками та на пошану Святої Діви Розалії, заступниці Сицилії, козаки поставили галеру як пам'ятник, на скелю, а частину військової здобичі пожертвували на побудову каплиці Святої Розалії. Віце-король хотів їм подарувати півтори тисячі реалів, однак вони відмовилися їх прийняти, але прийняли натомість два кораблі – бригантину й тартану, якими вирушили до Неаполя, а звідти – до Рима, куди й прибули 16 лютого 1628 року в товаристві 30 старшин і п'ятьох жінок. Там вони поклали до ніг Святого Отця Урбана Восьмого розкішну велику хоругву з білого еддабу, на якій дуже гарно було вигаптувано чотири турецькі місяці, оздоблені арабським письмом. Подарували також великого позолоченого ліхтаря. Потім занесли інші хоругви по різних костелах у Римі».

Цікаво, подумалося мені, невже він з тих пір цілих двадцять років плаває на піратському кораблі? Либонь, фортуна йому сприяє. Наступного дня я знову прийшла до шинку. Марко стрів мене вдоволеною усмішкою.

– Ну що? Надумався? – Я кивнула. – Тоді сідай коло мене. Чи ти, часом, у гішпанській не петраеш?

– Знаю латину, німецьку, польську, французьку, венеційську, флорентійську та кастильську. І, до речі, я закінчив медицину в Падуанському університеті.

– Е, то ти скарб. Ось поглянь – ми захопили гішпанську королівську пошту, що йшла з Перу. Може, там щось цікаве пишеться. Я ще друковане можу розібрати, але не писане.

Він не помилився, в одному з листів повідомлялося про галеон, який мав виплисти з Ліми з награбованим у індіанців золотом у супроводі ще двох військових кораблів. Так виглядало, що приблизно за два тижні кораблі причалять до Азорських островів, бо на острівні порти прямувало чимало галеонів з золотом з Перу та Мексики. Від островів корабель міг уже плисти до Іспанії без військового супроводу, ця частина шляху вважалася безпечною. Але саме там капітан Марко розраховував перехопити іспанську здобич. І коли капітан покликав мене з собою, я не опиралася, бо й так не знала, що маю робити. Корабель називався «Стрибог» – на честь бога вітрів, і грізне його обличчя з кудлатою бородою виднілося на самому носі корабля, вирізьблене з червоного дерева.

Я метнулася до «Сан-Єроніма», забрала свої речі й інструменти, попрощалася з капітаном Корнелісом і зійшла на поклад[5 - Поклад – палуба.] «Стрибога», все ще сумніваючись, чи не чиню дурниці. Але, як висловився Марко в тій книжечці, на рішучі вчинки треба зважуватися, покладаючись на Господа, а не на здоровий глузд. Була тільки одна проблема – як мені не ночувати з рештою команди, але Марко цю проблему хутко вирішив, розуміючи, що мені як медику належить окрема каюта.

Еуфорбія Фебролиста. Касперів батько

Травень 1648 року

В перші дні після втечі Юліани зі Львова Рута й Лукаш вели себе як завжди, хоча інколи навіть уникали зустрічатися поглядами, в обох чаїлося почуття не достатньо викристилізованої провини, смутне й невиразне розкаяння невідомо в чому. Здається, у формі натяків вони перекинулися кількома щирими думками після порятунку Лукаша, щось сказали одне одному, але дуже неконкретно. Так думала Рута, усвідомлюючи, що все це могло означати багато чого й геть нічого. Та жоден з них не наслідювався першим довести розмову до кінця, увиразнити почуття, якщо вони є, зробити крок до зближення. Вже через добу Лукаш нічого не пригадав з того, що відбувалося після його визволення. Його довели до хати, поклали, і він цілу добу проспав. Рута делікатно поцікавилася, які його враження з тієї пригоди, щоб вивідати, чи пригадує він ті кілька слів, які для неї виявилися дорогими. Але ні, він не пригадував. «Я була така сліпа», – сказала вона тоді йому, а він відповів: «Я теж». Чи означало це, що його почуття до Юліани були наслідком засліплення? Як і Рутині. Але ось тепер вони разом прозріли?

Але Лукаш усе ще відчував себе зрадженим у своїх найщиріших почуттях. Хоча яка зрада? Нічого ж не було. Він закохався у фата моргану, вона одного дня з'явилася, а потім розвіялася, як сон. До Руди ж він ставився як до дитини. Втеча Юліани викликала в нього розпач і смуток, він не знаходив собі місця, хотілося кинутися за нею вслід, догнати, порозумітися, переконати, знайти спосіб повернутися. Він перебував у важкій задумі, викликаючи стурбовані погляди Айзека. Бо коли комусь відмовляв апетит – це вже було занадто, з цим Айзек змиритися не міг. Звісно, він чудово розумів стан Лукаша, але попервах лише мовчки спостерігав за його поведінкою, як і за поведінкою Руди. Якщо в душі Лукаша постала пустеля, то такої пустелі в душі Руди не було, вона готова була кинутися у вир кохання і вже перебувала на порозі цього виру, тільки з усіх сил себе стримувала, відкидала думки про Лукаша, намагалася не думати про нього, щоб не зазнати ще більшого болю. І це гнітило обох.

Айзек напружив увесь свій інтелект, щоб рятувати ситуацію. Але він розумів, що тільки час може залікувати розпач і тугу. Рано чи пізно на місці втраченого

кохання виникне інше, мусить виникнути. Інакше й не буває. Потреба когось кохати – це вогник, який жевріє все життя, але час від часу його треба підсичувати, щоб не згасав, інакше кохання перетвориться на ненависть.

Рута збирала цвіт глоду за мурами міста, коли почула голос Франца. Озираючись, вона побачила його на брочці, він махав їй рукою.

– Гей, Руте, не бажаєш махнути зі мною у Винники та навідати стару Вівдю?

Рута вагалася не довго. Кілька днів тому до аптеки «Під Крилатим Оленем» завітав Грозваер і в присутності Лукаша звернувся до неї з доволі дивним проханням.

– Не знаю, чи ви чули, а наші вивідачі потверджують, що це безперечний факт – у Хмельницького на службі є чарівниці. Беручи приклад з давніх греків, він завше звіряє за їхніми чарами та гаданнями всі свої наміри й дії. Вони не тільки підказують йому, коли найсприятливіший день для битви, але й здатні навіювати ворожому війську страх і паніку, відбирати силу й хоробрість. Ми в цьому вже переконалися не раз і ніколи не застосовували подібних методів їм на противагу. Отже, в мене дуже проста пропозиція. Вам, мабуть, відомо, куди поділася Вівдя. Я б хотів, щоб ви її переконали зібрати місцевих чарівниць і спробувати протистояти козацьким чарівницям.

– А в нагороду ви їх спалите? – запитав Лукаш.

– Ні, я обіцяю, що ніхто їх не зачепить. Просто, коли ворог наблизиться до Львова, нехай би вони зібралися в одному місці й почали діяти. Так і передайте: всім чарівницям, які погодяться рятувати місто, я надам вічне помилування від усіх минулих і майбутніх прогріхів...

Рута відповіла, що спробує при нагоді ці слова передати Вівді. Та була ще одна причина, щоб побачитися зі старою. Про це її попросив Лукаш, розповівши про дивну пригоду доктора Геліаса: однієї ночі він прокинувся, почувши над головою чийсь шепіт, і побачив, що над ним стоїть кремезний чоловік. Приставивши доктору до горла кинджал, невідомий нагадав про давній ще молодечий гріх доктора, який спокусив дівчину і покинув. Вона народила хлопчика й з розпачу його втопила. Але немовля не втопилося, виросло й оце стоїть над ним. А дівчину

за такий гріх стратили. Доктор після того весь час мучився у здогадах, хто ж то міг бути: хтось, хто живе в одному з них міст, кого він не раз уже бачив? Це йому не давало спокою. Лукаш думав, як би йому допомогти, коли Рута пригадала, що Вівдя, як ще була молодницею, бабувала в околицях Сянока, приймаючи пологи. Може, вона й чула щось про той випадок.

Бричка поторохтіла битим гостинцем, піднімаючи позад себе куряву. Кури з голосним кудкудаканням звільняли їй дорогу, услід за бричкою дзявкотіли пси, мекали кози й ревіли корови.

– А чого ти вибрався до Вівді? – запитала Рута.

– Везу їй мандрагору. Щось у нас, знаєш, з тим Големом ніц не виходить. Не оживає. Очима водить, кліпає, пальцями ворухить, а підвестися не годен. Може, стара pomoже. А як ні, доведеться їхати за тридев'ять земель по вампіра.

– Упир може допомогти?

– Остання наша надія.

– Навіщо вам той Голем?

– Як то навіщо? Львів боронити.

– Мандрагору не так легко добути. Вона кричить, коли її висмикують із землі, і вбиває того, хто це робить. Як вам то вдалося?

– Я на пошуки мандрагори беру якогось прибудного пса і тиждень його нацьковую.

– І тоді гине він?

– Так. Але не я вигадав такий спосіб. Він віддавна існує. Обабіч шляху тягнулися хатинки передмістян, які нічим не вирізнялися від селянських, бо вкриті були або соломою, або гонтою, зліплені були абияк нашвидкуруч, щоб не надто потерпати, коли татари нападуть і сплять. За день можна знову таку саму халупу звести. Але подекуди білили й вілли з колонами та різними оздобами. Минаючи церкву

Святого Петра, Рута перехрестилася, Франц зиркнув на неї зизом і усміхнувся. Вище церкви на пагорбі височіла дерев'яна сторожова вежа, з якої стежили за всіма трьома шляхами, що вели до Львова, а неподалік скрипів старими хворими крилами Чортів млин. Франц притримав коней і помахав комусь рукою.

– Кому то ви махали? – запитала Рута.

– Тому, Хто В Млині Сидить.

– Такий самий, як ви?

– Ні, страшніший. Перемелює грішників на борошно.

Рута обернулася – на крила млина злетіла згряя чорних ворон і крутилася разом з ними, зловісно каркаючи. Далі дорога вела на Винники, оточена з обох боків густим лісом, де ще недавно бушували розбійники, але тепер купецькі валки вільно проїжджали небезпечно колись місце.

Віддю вони застали на обійсті – якраз закінчувала доіти козу. Стара дуже втішилася гостям, повела до хати й пригостила узваром. Рута розповіла про все, що з нею відбулося останнім часом, не згадуючи при цьому про свої почуття до Лукаша, однак Віддя бачила її наскрізь і запитала:

– Ти хочеш, аби я тобі допомогла?

– Авжеж, хоче, – засміявся Франц, затаючись густим димом з люльки.

– Не знаю... – ледве чутно промовила Рута й почервоніла.

– То я поможу, – сказала стара. – А ти чого приволікся? – Осьо маєте мандрагору. А мені вділіть тої мазі, якою чарівниці мастяться, коли на Лису гору збираються.

– Я давно вже на жодну Лису гору не літаю.

– Але мазюку маєте?

- Та десь була. Нащо вона тобі?

- Спробуємо нашого Голема намастити. Ану ж допоможе, й він встане.

Стара витягла з полиці потріпаний старий фоліант і розгорнула його.

- Та-ак... що ми тут маємо. «Archimenida – вислана на землю справедливою Темідою. Помічна на відкриванні злочинів і віддає своє серце в жертву справедливості; злочинець, спробувавши тое зілле, вмить залізним сном ся окуе й голосно злочин свій скаже. Dictamnus – темно-червоні квіти з таємним запахом, жи ростут на кущі. Сей кущ – нащадок у простій лінії того, жи горів і не згорів, і в ньому Моїсей почув голос Бога свого. Коли святотатська рука вирве сесю рослину з рідної луки, огрітої сонцем, і перенесе деінде – рослина забирає з собою рідне повітря і екстракт запахів рідної землі. Vesicaria – без барви й запаху. Хто з'їсть листок – вважає себе за найбільшу красу в світі. Eringium – повзає по землі; доста іно комусь торкнути ногою, то ся закохає. Сафо діткнула – і мусіла гасити свій полумінь у морі».

- Ей, та що, ви цілу книжку збираєтеся нам читати? – перебив її Франц.

- Ціхо будь. До потрібної рослини мусимо дійти за порядком, не перескакуючи через інші. Такий припис. Аж ось і воно: «Еуфорбія фебролиста чи то пак один із видів молочаю. Хто вип'є тої води, де купала ростина свої квіти, альбо даст тобі тую воду дівчина прекрасна, як ранок, чи стара, як світ, чарівниця – будеш шалено в ній закоханий, до безумства, до страти віри й чести...»

Стара підвелася і зашаруділа полотняними мішечками з зіллям, знайшла потрібний і вийняла з нього засушену жовту квітку та подала Руті.

- Зануриш її у воду на ніч, а вранці даси напитися йому. Потім простягнула Францу бляшане пуделочко.

- Мазь трохи присохла, то потримай її у теплі, щоб розм'якла.

Рута переповіла Вівді прохання бургомістра. Стара трохи повагалася, але врешті погодилася і пообіцяла зібрати чарівниць на оборону Львова. Відтак Рута попросила Вівдю згадати той випадок, коли дівчина кинула немовля у річку, а її

за те стратили.

– Авжеж, пам'ятаю, – покивала головою стара. – Де ж би я забула! Я ж бо й пологи приймала.

Пізня осінь того року була вітряна й холодна, тумани ледь не щодня заволікували хутори й долини, а вечорами й ночами вихор вигулював такі шалені танці, що дерева тріщали й ламалися, а молодші пригиналися до самої землі. Навіть пташки не відважувалися ночувати на гіллі, звірі ховалися в непролазні гущавини, і горе тому подорожньому, що, заки сутінки не загусли, не знаходив вчасно теплого притулку. Люди казали, що се диявол вийшов із пекла в супроводі своїх численних слуг і пробує утвердити царство своє на землі. Зграї грабіжників висіялися по лісах і яругах, на дорогах часто можна було побачити убитих подорожніх, деколи розібраних до нитки, перекинуті вози й берлини. Люди боялися пізніми вечорами носа висунути за двері.

Саме такої лихої пори незадовго до сутінок верталася додому Вівдя з торбою, повною шипшини, глоду й терену. Уздовж стежки тяглися почорнілі й безлисті кущі бузини, з яких ще подекуди звисали китиці ягід, що їх не встигли видзьобати пташки. Ціла зграя надженджурених ворон увінчувала верхівки грабів, втягнувши голови в плечі, й хижо зиркала на Вівдю. Якби вона змахнула руками чи крикнула, ворони й оком не повели б. Починав капотіти дощ, і Вівдя прискішила ходу. В тому місці, де долина починає розширятися і перетинається глибоким яром, кущі рідшали, а в самому яру їх і зовсім було мало, зате папороть розкинулася великим зеленим морем, сягаючи до пояса. Стежка бігла вздовж яру, а відтак знову зникала в кущах бузини. Вівдя підвела голову догори: в небі збиралися кудлаті набурмосені хмари, і все було сірим та невдоволеним.

– Ох-ох, – зітхала вона, – ще кілька днів такої негоди, і вітри знесуть мою маленьку хатинку, мов солом'яного бриля.

Щойно вона це проказала, як почулося чиесь хрипке хихотіння. Вівдя здригнулася і зазирнула в яр. Там під кущем на купі опалого листя сиділи три старі баби в подертих хламидах. Вони саме розклали на розстеленій полотнині свою вечерю. Вівдя зупинилася і не могла надивуватися, бо ніколи раніше в цьому яру живої душі не бачила.

– Добри вечір тобі, зеленоока Вівде! – привіталися баби сливе хором і знову захихотіли, тішачись подивом, який викликали на обличчі жінки.

«Звідки вони знають мое ім'я?» – дивувалася вона, але не зрушила з місця, а опустила торбу на землю і промовила:

– Добри вечір і вам, добрі люди. Скоро смеркне, а о такій порі кожна християнська душа квапиться якнайхутше сісти біля грубки.

– Е, нам нема чого квапитися, – засміялися ті, – ми всюди у себе вдома.

– І в цьому яру? Ночами тут вихор гуляє, тоді вам нелегко буде дістатися звідси. Можуть і гілки, і дерева падати.

Але три старі фурії й вухом не вели на ці слова, на їхніх худих черепах, обтягнутих сухою зморщеною шкірою, грали ті ж самі зарозумілі посмішки, що й раніше.

– До дідька вихор і ніч! Ми самі – вихор і ніч!

«Верзуть казна-що», – образилася Вівдя і, закинувши торбу на плечі, рушила далі.

– Егей! – покликали її баби. – Передай вугляреві Кребілю, що ми нині вночі завітаємо до нього в гості! Ха-ха-ха! І нехай готує добру гостину й повну чарчину! Ха-ха-ха!

– Чисто подуріли! – буркнула Вівдя. – Хто б то поночі по хатах сновигав?

– Та хай не скнарує! Чуеш? Ха-ха-ха!

Їхній деренчливий сміх ще довго ляскав за спиною, аж поки жінка не проминула яр і не вибралася з долини. А тим часом вже добре спохмурніло, і вітер проймав до кісток.

Вдома Вівдя наламала хмизу й поклала до печі, потім вийшла на двір і згребла купку сухого листя, яке незадоволено шурхотіло й виривалося з рук, начеб

воліло мчати з вітром навперегони. Листя загорілося відразу, від нього зайнявся хмиз, і незабаром у печі застрибав грайливий вогник. Вівдя задоволено всміхнулася і випростала натовлені ноги.

Тепер, коли в хаті розвиднілося, можна було розгледіти сволок, обвішаний травами, де примостилася здорова оката сова, вочевидь, незадоволена світлом полум'я, а на лаві під вузьким віконцем дрімав чорний кіт. Вівдя налила йому в мисочку молока й плеснула в долоні, котик аж підскочив від несподіванки й вигнув спину, але, впевнившись, що все гаразд й ніщо йому не загрожує, смачно потягнувся й замуркотів од задоволення. Вівдя налила й собі молока до кварти й щойно пригубила, як з подвір'я почулося іржання коня, а за мить хтось уже стукав у двері.

– Вівде! Відчиніть! – гукав чоловічий голос.

У відчинені двері увірвався вихор разом із листям, і увійшов кремезний чоловік. Жінка з подивом упізнала вугляра Кребіля.

– Вівде, заради Бога, поквартися. У Гедвіги... моєї доньки, пологи... кляте насіння... – Він важко дихав. – ...нагуляла байстрюка. Нікому нічого не казала, аж днями проявилася.

За хвилю вони вже тряслися на возі, вугляр цьвохкав батогом, а по спинах молотив дощ і вітер жбурляв хмизом.

– І чого воно проти ночі полізло? – дивувалася Вівдя, кутаючись у верету. – Вже б ранку дочекалося. Се вже, як виросте, наберетися клопоту.

– Що? Клопоту? Де би я байстрюка годував! Почекаю, коли дівка оклигає, та й вижену обох з хати. Такого сорому мені наробила! Багато би віддав, аби дізнатися, хто її надмухав!

– Не призналася?

– Де там! Мовчить і плаче.

Вівдя не раз уже щось подібне чула, але ніколи подібні погрози не збувалися. Але й не чула вона, аби добрі діти проти такої чвирі народжувалися.

Немовля кричало й дригало ніжками, молода мама лежала заплакана й дивилася наляканими очима на все, що відбувалося в хаті. Молодиця, що помагала Вівді, викупала дитину й запеленала, хоч воно й відбивалося від неї.

– Якесь навіжене, прости Господи, – бурмотіла Вівдя. – Скільки живу, такого не виділа.

– Хло... хлопчик? – запитала писклявим голосом вугля-рівна.

– Хлопчик, – відповіла молодиця.

Вугляр, уже трохи підпилий, метушився по хаті, намагаючись чимось допомогти, але тільки заважав. Вугляриха краяла хліб і витирала сльози. Хлопчика поклали біля матері, вона його пригорнула, але з її обличчя не зник вираз страху. Мабуть, боїться, що вугляр виконає свою обіцянку, думала Вівдя.

– Нічого... нічого... – хитав головою вугляр і, сівши до столу, налив собі, молодиці й Вівді горілки, але ті, вже випивши по чарці, більше не хотіли. Молодиця прочинила двері на двір і відразу затраснула.

– Леле! Яка там злива! Та ще й з градом! Як же нам додому втрапити?

– Навіть і не думайте! – втрутилася вуглярева жінка. – Нікуди ви не підете, заночуете в нас. І вам, Вівде, постелимо.

Вугляр поліз на стрих і скинув два полотняних сінники. Знадвору крізь завивання вітру й періщення дощу залунали чийсь голоси, загавкав пес, а кіт на лежанці люто зашипів.

– Кого там несе лихої години? – здивувалася господиня і метнулася до дверей.

До хати ввалилися три мокрі бабери, яких Вівдя бачила в яру.

- Доброго здоров'я господарю, господині й малій дитині! Доброго здоров'я гойним білоголовам[б - Білоголова - молодиця.], що прийшли рожаниці на поміч!
- привіталися баби й захихотіли.

Вугляр пробував їх запросити до столу, але вони відмовилися.

- Ми прийшли, аби поздоровити неньку й ректи долю новорожденному.

Перша баба витягла з-за пояса стебло осоту й, кинувши його на долівку, мовила:

- Най росте високим, як цей осот!

- Воістину так! - проказали дві інших.

Друга кинула галузку дуба:

- Най росте міцним, як цей дуб!

- Воістину так! - проказали дві інших.

Третя кинула на долівку орлине перо:

- Най росте хоробрим, як орел, і страху не знає!

- Воістину так! - проказали дві інших.

Щойно тоді всі три баби наблизились до столу й прийняли з рук вугляра чарку горілки, а випивши, запитали, чи можна їм підійти до немовляти. Господар кивнув, і баби, ставши над постелею, зашамотіли ледь чутно губами, але так, що Вівдя, котра була поруч, і молода мати їх чули:

- Через нього много крові проллється.

- Буде страх наводити, смерть сіючи.

- Гордуватимуть ним люди, не матиме він спокою.

- Господи, - захлипала вуглярівна.

- Не треба мені байстрюка, - бурчав вугляр і пив.

Баби, прихопивши по шматку хліба з сиром, вийшли з хати. Вівдя визирнула у вікно. Було видно, як вони йдуть під дощем і градом, а вітер шарпає їхні лахи, але далеко не так, як шарпає дерева, а лагідніше.

- Три віхоли, ось хто це був, - промовила Вівдя, завершивши свою розповідь. - Три віхоли, що долю віщують. Вітер і дощ, хурделиця і сніг - їхні супутники. Вони з'являються дуже рідко, тільки за надзвичайних трафунків. Не знаю, чому ж вони їхнього сина обрали для цього. А за кілька днів вуглярівна впала в глибоку задуму, нічого не їла й сина не годувала. Одного дня вона вирвалася мов шалена з хати, побігла на річку й кинула дитину в Сян. Але маля не втопилося, а зачепилося сорочинкою за сук на деревині, що плила річкою. Виловили його жебраки, що під мостом селилися, загорнули у свої лахмани і, сподіваючись на винагороду, чимдуж побігли до магістрату. Хтось бачив, як бідолашна дівчина викидала немовля в річку. Її схопили, засудили до страти й втопили. Перед тим катували, щоб довідатися, хто батько, але вона не зізнавалася. Та коли вже не мала сил терпіти тортури, знемагаючи й втрачаючи свідомість, погодилася назвати батька панову бургомістрові. На вухо, за умови, що він сам вирішить, чи варто його розголошувати. Бургомістр підступив до неї ближче, вона йому щось шепнула, він побілів, і на тому скінчилося.

- І що було далі?

- Віддати дитину не було кому, бо вугляр з жінкою зібрали манатки й втекли, щоб і їх не покарали за те, що не допильнували доньки й онука. Отож зголосився по хлопчика місцевий кат. Який і катував вуглярівну.

- Кат? - скрикнула Рута. - Як же його звали?

- Яніш. Хлопчика він виховав собі на підмайстра. Що з ним далі було, не знаю.

Отже, Каспер - син доктора Геліаса? Рута не могла отямитися. Франц здивовано похитував головою. Не всі таємниці світу розкривалися йому. Щось таки

залишалося у затінку.

– Та як же не знаєте? – проказала Рута. – Адже нас збирався катувати не хто інший, як Каспер Яніш. Той самий, якому ви допомогли народитися.

– Господи! – Вівдя руками сплеснула. – Отже ті віхоли напроорокували йому саму правду?

Дорогою назад Рута щасливо усміхалася, а Франц із неї кепкував, що вона вдається до чарів.

– Я й без чарів його б тобі приворожив.

– Е ні, я твоїх послуг не потребую.

– А от же ж скористалася – завіз тебе до Вівді.

Франц жартував, але Рута не звертала уваги, думками була далеко. Минаючи Чортів млин, Франц знову помахав рукою, Руті здалося, що у віконці на стриху млина з'явилася чиясь кудлата голова й враз зникла.

Їй хотілося чимдуж дістатися дому, щоб оповісти Лукашеві та Айзекові новину.

Як і варто було сподіватися, обидва злегка отетеріли: оце так допомогли своєму другові! Загублений син виявився катом!

– Навіть не знаю, чи можна це повідомляти доктору, – сказав Лукаш.

– Ой, ні, ой, ні, – махав руками Айзек. – Доктор просто здуріє. А Каспер і так знає, хто його батько. Тож він провідував Геліаса серед ночі. Може, сам колись до нього й признається.

– Як же я докторові в очі буду дивитися? – журився Лукаш. – Він поривався вже сам їхати до Сянока. Я його стримав, обіцявши щось довідатися. Але де ж я знав, що виявиться така несподіванка?

Вони так нічого й не вирішили.

Неважко здогадатися, що за кілька днів Лукаш нарешті розплющив очі на Руту і раптом став дивитися на неї не як на дівчурка, а як на жінку, і, коли одного вечора вони вийшли на прогулянку, Айзек їх не супроводжував, мовби про щось здогадуючись. Повернулися вони, вже тримаючись за руки, і зникли в покоях Лукаша. Їхня перша ніч не була сповнена звірянь у коханні, жодних банальних слів, тільки теплий шепіт, тільки розмова очей і вуст, тільки доторки і гра пальців, тільки мова тіл. Відтоді Рута ночувала з аптекарем, а Айзек задоволено муркотів, наче який котяра, та все ж не підпускав Руту до кухні.

Настав травень і, хоча вже йшла війна з козаками, а Богдан Хмельницький неухильно рухався на захід, а все ж Львів не був би Львовом, якби навіть у такий тривожний час відрікся ярмарків і свят, тому й Святоюрський ярмарок мусив відбутися. Місцевість довкола собору Святого Юра була не забудована, площу оточували дерева й кущі, а коли здіймався вітер, то гнав жовті плахти піску й кидав ними на перехожих. Саме довкола площі й відбувався ярмарок, під час якого вона перетворювалася на мале містечко – гамірне й тлумне. Куди оком не кинь – всюди полотняні намети, дерев'яні ятки, вози, фури, балагули. До міста сотнями з'їжджалися шляхтичі й дідичі, а за їхніми каретами тягнулися цілі обози хур з товаром на продаж.

Аптекарі теж готувалися до ярмарку, ставили ятки й намети й торгували не тільки тим, що було в їхніх аптеках, але намагалися подивувати люд чимсь оригінальним. Айзек уже знав на ім'я всіх найповажніших львівських купців, знав, у кого можна купити найкраще англійське чи голландське сукно, італійський шовк чи оксамит, в кого найвигідніше придбати барильця з французькими, італійськими та португальськими винами, а в кого з грецькими та кіпрійськими. У тих рядах, де торгували заморськими овочами й прянощами, Айзек теж був за свого, йому дозволяли пробувати товар на смак не так, як іншим – маленькі часточки мандарини чи плястерки фіги, а давали цілий овоч, прихвалюючи та спостерігаючи за тим, як фахово Айзек смакує, як заплющує очі й спочатку овоч тільки розкушує і не жує, а мовби впивається соком, який з нього витікає, а вже потім робить кілька неквапних рухів щелепами й ворушить своїми повними губами, смакуючи. О-о, такому смакошеві аж приємно догодити.

У такі дні до порту прибувало безліч чужоземних кораблів, стаючи на кітву ледь не пліч-о-пліч, здалеку густо вишикувані щогли нагадували зимовий безлистяний

ліс. Кораблі привозили з собою запахи Африки й Азії, щось незвідане й незбагненне, п'янке й шляхетне. З кораблів лунав жіночий сміх, переплітаючись із п'яницькими піснями морців та голосними криками мартинів над щоглами. Морці, засмагли й обвітрені, зі скуйовдженим волоссям і гарячим подихом вмить причаровували місцевих хвойд, ба й не тільки хвойд, бо й поважні матрони зовсім не проти були ушитися де-небудь у теплий куточок, аби відчутти себе в диких і пристрасних обіймах екзотичного молодика.

У гирлі Полтви від світанку до смерканку сторожа пильнувала довгу й широку рогатку, що перепиняла плавбу, доки шкіпер чи капітан не заплатять мито. Відтак на судно піднімався лоцман і вів його повільно фарватером до причалу. Товари з кораблів вивантажували на барки, човни й кайри[7 - Кайри - плосокденки.], які йшли на веслах туди, де їх уже чекали трагачі[8 - Трагачі - вантажники.], вони забирали бочки, ящики, лантухи й паки та складали на вози, а ті прямували просто на ярмарок. Бочки ж із рибою везли на Рибну, яка межувала з Сільною, де сіллю торгували. На Рибній панував запах моря, під ногами хрумкотіла луска, тріскали риб'ячі тельбухи, а в бочках плюскалися не лише річкові риби, але й вовтузилася макрель, камбала, скумбрія, окуні, вугрі, там-таки стояли й бочки з норвезькими та голландськими оселедцями. Торгували ними часто дебелі жінки-перекупки, зодягнені в сукні з цупкої тканини. Через те, що вони звикли носити кошики на голові, їхнє волосся разом із чепцем збивалося в єдину пласку масу. Вони нюхали тютюн, пили оковиту й вміли пригостити будь-кого каскадом не надто вишуканих слів. Поміж рибними ятками сновигали свині, ім ніхто не заважав, бо вони пожирали відходи й фактично були санітарами міста, хоч і приносили немало клопоту, коли намагалися прокрастися на чиесь подвір'я чи навіть до хати.

Склади підходили до ріки якомога ближче, млини увесь час хуркотіли, а біля причалу аж вирувало від перекупників, лихварів, драгоманів, посередників і, звичайно ж, шахраїв та злодіїв. Неподалік уже чатували бондарі та столярі, щоб набивати обручі на розбиті бочки, лагодити ящики й порвані паки. Окремо на широкій оболоні стояли вози, ладовані збіжжям, льоном, деревиною, смолою, дьогтем, воском, медом, солониною, шкурами - всім тим, що могла запропонувати львівська земля в обмін на заморські товари.

Увесь правий бік площі Святого Юра займали вози, що творили дві вузькі вулиці. Хтось назвав їх Тлуста й Тепла.

В Тлустій вуличці вилискували золотисті пласти солонини, збараські ковбаси творили фантастичні гірлянди, шпондерки й шинки п'янили й манили, свинина, що шкварчала на пательнях над вогнищами просто неба, звабно дражнила нюх, бідніші не погорджували навіть теплою водою, в якій варилося м'ясо або ковбаса і яку називали помпезно росолом, надто, що він був безкоштовним додатком до м'ясної страви. Запах розквітлого бузку змішувався з запахом смаженої ковбаси, сала, м'яса, вудженини й зневолював так, що годі було опиратися, бо всім цим можна було на місці почастуватися, закропивши куликівським медом, який славився тим, що, хильнувши його, тями не втрапиш, але ноги будуть заплітатися. Аби вирівняти світ, пили пиво, і ноги переставали закручуватися кренделями, зате голова повнилася приємним туманом.

У Теплій вулиці торгували розмаїтим начинням – глиняним, мідним і дерев'яним, а ще господарським знаряддям. Окрему дільницю творили дитячі забавки. Тлуми дітлашні збиралися біля буд з цяцьками – розмальованими ляльками, дерев'яними кониками, пищалками, дудками, маленькими возиками із запряженими барвистими кониками, скарбничками, сопілками та дитячим начинням – різнокольоровими горнятами, дзбанками, кубками, мисочками, що виблискували до сонця поливою.

Але найбільше серця дітлахів вабили пірники, спечені з медового тіста, які називали «юрашками», мовби то був гостинець від самого святого Юра, їхня виставка виглядала як сценка істівного театрику, адже ті пірники були у формі пухких малюків, немовлят у пелюшках, поросят, курчат, позолочених сердець, а над усім панував запах меду, крохмалю і свята. Відрізнялися пірники й смаком: були вони мигдалеві, цитринові, помаранчеві, кавові, ванільні, базельські, нюрнберзькі, макаронні, перцеві, цинамонові. Форми їхні були розмаїті – овальні, квадратіві, начинені фігами, цукатами, дактилями, перекладені конфітурами, з родзинками й горішками...

Пірники випікали не тільки пекарі, але й аптекарі, і, власне, Рута з Айзеком вигадали пірники у формі гусарів з вусами та ще й з шаблею, начинені помаранчевими й цитриновими цукатами та імбиром. Такі пірники вподобали собі хлопчачки, а дівчатка купували пірники у формі кошків з квітами або кругленьких панночок у капелюшках, які начинені були горішками.

Поруч із аптекарями розташувалися й «медики», які пропонували розмаїті любовні напої, а серед них настій на кантаридині – іспанській мушці, яку вони додавали також до цукерків і до «чоколяди здоров'я».

– І як з цим боротися? – нарікав Лукаш, оглядаючи той товар. – Кантаридин уже не раз приводив до смерті.

– Маєте рацію, – підхопив Айзек. – Якраз пан гетьман Станіслав Конецьпольський і помер через кілька тижнів після шлюбу від тої гішпанської мушки, котрої заживав для молоді жінки. Бо вірив, що жінка молода – не одному життю дода, а найліпші є старі вина й молода дівчина, як і свіжа паляниця замість черствого хліба. Але перебрав міри, бо аптекар дав йому порошку на кілька разів, а він те все відразу випив.

«Медики» також торгували амулетами і талісманами, які було модно носити на шиї або на поясі, бо вони відлякували демонів. Ароматичні мішечки радо купували жінки, щоб носити на грудях. Проти цього протестували церковники, вважаючи, що за допомогою парфумів жінки намагаються спотворити Боже творіння, приховавши його природній запах. Священики на проповідях лякали пеклом за те, що грішники кроплять себе духами, ба навіть перед любощами кроплять прутня і заливають парфуми в піхву, а це страшний гріх, адже парфуми розбещують не менше, ніж дзеркало, і дозволяють дияволу вселитися в тіло, яке підкорилося хтивим бажанням. Але це нікого не спиняло, жінки аж роїлися біля таких яток, нюхали зразки, обговорювали з подругами, радилися і купували з запасом, знаючи, що опісля ціни можуть піднятися.

Неподалік ятки з церковним приладдям виставив свій скарб торговець мощів. Він голосно прихвалював свій товар:

– Ліве вухо Афри Авгсбурзької! Мізинець з правої руки Гаубальда Регенсбурзького! Клапті савану святого Альберта Магнуса! Ніготь з пальця ноги Адельгейди Бургундської! Праве око святого Боніфація! Автентичність усіх артефактів підтверджена єпископами і кардиналами!

Айзек розсміявся:

– Знаю я, звідкіля ті артефакти. Спочатку закопують якогось старого чи стару в вапняний ґрунт, за рік викопують, висушують кості в печі, а потім продають як святі мощі. Проблеми з підтвердженням теж не буває, бо гроші люблять усі.

На ярмарку не бракувало і яток з книгами. Найбільше тут купували календарі, кантики[9 - Кантики – співаники.], молитовники, кухарські книги, взірці готових листів, у тім числі любовних, і, звичайно, єгипетські сонники.

Лукаш порпався у скринях, шукаючи щось новіше з медичної літератури, а також романи. За цим заняттям застав його доктор Геліас і запросив на пиво. Доктор усе шукав нагоди перебалакати з Лукашем, його муляла одна річ, і нарешті він зважився.

– Я, звісно, тішуся, що ви знайшли для себе рідну душу, але ви ж розумієте, що не можете одружитися з простолюдинкою та ще й чарівницею.

– Я знаю. Але це дико.

– Дико не дико, але медичного цеху можете позбутися. Та й до аптеки ніхто з поважних міщан не зазиратиме. Але жити з нею можете, не надто афішуючи. Не знаю, чи ви чули про випадок, який трапився у 1518 році. Героями його були Івашко Вірменин і його служниця, вродлива гречанка Софія. Господар був удівцем, ото ж нічого дивного, що між ними зародилася приязнь, яка тривала понад три роки. І може б, усе обійшлося, якби не народилася дитина. Звістка про це дійшла до міських радників, коханців ув'язнили. Гріх, який вчинив вірменин із гречанкою, заслуговував тільки однієї кари: спалення на вогні. Можете собі уявити цю страшну картину, коли їх, скованих одним ланцюгом, у самих лише сорочках, зі свічками в руках вели до стовпа за міською брамою. Вся вірменська громада плакала, дивлячись на них. Обох привели до стовпа й облили їхні сорочки смолою. А потім кат підпалив стос хмизу під ними й їхні сорочки.

– І громада не протестувала?

– Вони відіслали листа королю, але радники й вїйт виявилися надто швидкими у виконанні несправедливого вироку. Король засудив таке жорстоке покарання, та вже було пізно. Тому він наказав, щоб рада виплатила кожному вірменинові відшкодування і забезпечила спадкоємців бідного Івашка. Двісті чотири золотих червінців було виплачено наступного року, але вірменська громада повернула їх раді.

– Отже, їх було покарано не за те, що господар зійшовся зі служницею, а за те, що вони були різних конфесій?

- Саме так.

- Гм... Який це має стосунок до мене?

- Мартине, я ваш товариш, а тому кажу просто, як є. Той похмурий час, мабуть, уже не повернеться, і ледве чи когось сплять за стосунки католика й православної, однак можуть позбавити права займатися аптекарством і хірургією. - Лукаш здивовано поглянув на доктора, не розуміючи, до чого він гне. Але той пояснив: - Рута ж бо православна. Тепер вона ходить з вами до костелу, але часом забувається і хреститься навспак. Якщо це ще хтось помітить, буде проблема.

- Справді? Я нічого такого не помічав.

- А за собою ви теж нічого такого не помічали? - усміхнувся Геліас.

- За собою? Що б то я мав помітити? - здивувався Лукаш.

- Коли ви молитесь... Ви ж не промовляєте молитву ані латинкою, ані німецькою. Хоча ви австрієць. А щоб промовити «Pater noster» або «Vater unser in dem Himmel!», треба зімкнути вуста для першого звуку. А ви їх не змикаєте, перший звук у вас завжди голосний. Не будете ж ви казати, що людина, народжена в Зальцбурзі, молиться польською або русинською мовою!

Лукаша кинуло в холодний піт, він не знав, що має відповісти. Вочевидь, він, як австрієць, мав би промовляти «Отче наш» або латинкою, або німецькою. В обох випадках вуста змикаються, але він промовляє так, як звик удома, русинською. Однак йому вдалося викрутитися. Він не раз бував у Далмації, яка належала Венеційській республіці, в Дубровнику практикувався в шпиталі, молитва хорватською сиділа йому в голові.

- Дорогий докторе, моя мама була з Істрії, тому читаю її молитву: «Otce na?, ki jesi na nebesih: svetise ime Tvoje, pridi cesarstvo Tvoje, budi volja Tvoja, kako na nebesi i na zemlji. Hleb na? vsagda?nji daj nam danas i otpusti nam dlgi na?e, kako i mi otpu?camo dlznikom na?im. I ne vavedi nas v napast, na izbavi nas od zla. Amen».

Доктор Геліас, можливо, не чекав такої відповіді, але залишився задоволеним. Лукашеві ж було ніяково через те, що приховує від Геліаса новину про його сина, але не відважився її розповісти.

Вони пройшлися по ятках з одягом, де буяло розмаїття всієї європейської моди, бо не було тут жодного однакового стилю: польський народний стрій сусідив з мадярським, турецьким, італійським чи французьким, кольори були блакитні, зелені, червоні, шкарлатні або чорні, бо одяг у Речі Посполитій не був ані одношарним, ані до жодної верстви населення не прив'язаний – як кому подобалося, так і зодягалися. Європейські строї найбільше подобалися шляхті та молоді, але не цуралися їх і міщани та купці. Багатше вбрання свідчило про заможність і приналежність до вищої сфери, то й не дивно, що менш заможні шляхтичі й дідачі намагалися бодай одягом сягнути вищих сфер. Магнати, бачачи, що вже не вирізняються від шляхетської маси, кидалися полювати за щораз новішими строями, які незабаром бідніша шляхта знову переймала, і таким чином відбувався постійний рух у моді, аж поки сейм не постановив, що жоден міщанин не сміє більше зодягати шовкові шати й підшивки, а також коштовні хутра, окрім лисячих, і не повинен у сап'яні ходити. Нарешті магнати могли полегшено зітхнути, хоч і не надовго. Жінки зазвичай найретельніше наслідували європейське вбрання і не шкодували коштів на придбання суконь, доводячи їхню кількість до півсотні й більше, голови вони оздоблювали капелюшком чи береткою з пишним пір'ям – це називалося «кукуруіку», або ж вуаллю, на шиях носили альшбанти[10 - Альшбант – прикраса на шиї.] з діамантом посередині. Рідко траплялося, що панна могла б вийти заміж за молодика, який носив старосвітську уберю. З зачісками теж була вільному воля – одні чоловіки голови голили, другі підголювали, залишаючи кудлатий чуб, треті стригли, четверті носили довгі патли, те саме було з вусами й бородами. Більше фантазії виявляли жінки, укладаючи волосся, та й не самі, бо вже з'явилися у Львові майстрині, які могли подивувати вишуком фризур.

Лукаш із Геліасом стали свідками скандалу, який влаштувала шляхтянка, побачивши, що купець продав міщанці сукню, схожу на ту, яку перед тим купила вона. Скандал завершився тим, що шляхтянка повернула куплене й забрала гроші.

На Ратуші засурмив сурмач, якраз за годину до заходу сонця, то був знак, що вже жодних нових товарів виставляти не можна. Вдруге сурмач засурмив через півгодини, і це вже був знак пакуватися та згортати товар.

Розділ 3

Юліана: Абордаж. Марко Проклятий

Березень—квітень 1648 року

Через кілька днів наш корабель перетнув Ла-Манш, обігнув Бретань і поплив у напрямку Азорських островів. Але хоч ми тиждень сновигали туди й сюди, пильно озираючи обрїй, жодного корабля не помітили. І вже, коли в команді зародилася цілком слухна думка напасти на порт і пожитися бодай там, нарешті пролунав крик: «Бачу вітрила!» Вітрила були цинамонової барви, безперечно іспанські.

На кораблі відразу заметушилися, забряжчала зброя, корсари чіпляли шаблі й мечі, набивали мушкети й пістолі, волочили лантухи з ядрами, складали їх біля кулеврин й тішилися, як діти. Смерть їх не лякала. Їх лякала бездіяльність. Капітан наказав змінити курс просто на іспанця. Та коли ми наблизилися настільки, що можна було вже розгледіти іспанський поклад з високими облавками й червоно-жовтий кастильський прапор, капітан засумнівався, чи варто отак зопалу кидатися за здобиччю. Галеон мав вісім гармат і доволі численну команду.

– Гай-гай, – похитав головою Марко, – хоч він і пливе без супроводу, але такий горішок не на наші зуби.

– Та ми ж бо й більші кораблі на абордаж брали, – озвався огрядний валлієць, що був тут за гармаша.

– Брали, і цей можемо взяти. Але покладемо чимало товариства. Тут варто все гарненько обмислити.

Іспанці поводитися цілком спокійно, маючи певність у своїх силах та не бачачи в нас ворога, а «Стрибог» гойдався на хвилях не наближаючись і не віддаляючись,

мовби завмерши у нерішучості. Тоді я пригадала хитрість, яку використовував не раз капітан «Сан-Єроніма» і розповіла про неї Маркові. Капітан одразу пожвавився і поцікавився у валлійця, чи можна цю хитрість втілити на нашому кораблі. Валлієць розплився в задоволеній усмішці й потер руки. За хвилю він приволік з десяток мушкетонів з широкими дулами, які можна було набивати картеччю, а то й цвяхами й битим склом. Коли їх набили, кілька корсарів полізли на щогли й примоцували на самих вершечках. Від кожного цингля спускалася вниз мотузка. Така хитрість давала змогу просто таки змитати ворога з покладу, бо він уже не міг сховатися за високими облавками.

Марко скомандував підняти іспанський прапор, мабуть, трофейний, бо добряче пошарпаний. З галеону хтось нам помахав руками, ми відповіли. Певний час обидва кораблі плили однаковим курсом на відстані двох гарматних пострілів. Іспанці хоч і не виявляли хвилювання, та були напоготові, в руках багатьох з них виднілися мушкети, однак протиабордажних сітей, які б утруднювали стрибки з облавка на облавок, вони не напинали.

Корсари хвилювалися і зраджували нетерплячість, їм праглося негайно кинутися до бою. Але Марко їх стримував своїм суворим поглядом з-під насуплених брів. Він чекав, поки іспанці не втратять пильність, не розслабляться й не перестануть стежити за нами. Тому наказував нікому зайвий раз не висовуватися та не демонструвати ані козакам своїх оселедців, ані полякам і литвинам стрижених під макітру голів. Години за дві час атаки настав: на покладі галеону з'явилися кастильські кралі, а це означало, що команду «позір» відмінили. Повільно, дуже повільно наші кораблі зближалися, мовби нехотючи, мовби під примусом підводної течії. На відстані гарматного пострілу Марко наказав підняти наш червоно-чорний козацький прапор і мчати в напрямку їхньої корми. Іспанці з несподіванки заметушилися, з усіх боків залунали команди, які вносили ще більше сум'яття.

«Стрибог» летів на всіх вітрилах, розсікаючи хвилі, наче ножем, а обличчя розгніваного бога з роззявленого в крику ротом раз по раз занурювалося у воду, і біла піна стікала по його бороді й з вуст. Іспанські гармаші висунули жерла гармат з люків. Одні корсари з мушкетами зайняли позиції уздовж облавку, інші наготовили абордажні гаки. Усі вони мали по дві шаблі та по два, а то й чотири наладованих пістолі. Серед тих, що йшли на абордаж, вирізнявся здоровило під два метри, що мав кулаки, як довбні. Обличчя в нього було підозріло добре, хтось би збоку сказав, що то мамин синочок або ситий ченчик, але в очах його горіло завзяття, і видно було, як він носом втягує в себе запах бою.

- Хто це? – запитала я Марка.

- Е, та це теж Марко, тільки Проклятий.

- За що ж він проклятий?

- А ти не чув? Та про нього легенди такі ходять, що мороз поза шкіру бере. Зарізає колись матір свою і сестру й в покару мусить носити їхні голови у лантуху аж до кінця світу.

- О господи! І тут він з тими головами?

- Ну, я до того лантуха не зазираю. Та й його ніхто окрім нього підняти не може.

- Звідки ж він до вас прибився? Чей же не з галери?

- Ні, з Афону. Пробирав замолюти свій страшний гріх, та не вдалося. Ми й підібрали його в Греції. Його ні куля, ні шабля не бере. Б'ється, як дикий звір. А на вигляд – смиренне ягня. Оно якого меча собі роздобув у хінчика... Я його в двох руках ледве втримав, а він однією рубає. – Марко кивнув на козаків. – Наші завше славилися цільною стрільбою, але фехтують гірше поляків і геть не цінять свого життя. Чи це нам від варягів перейшло, чи від скитів – Бог святий знає. Вмирають легко, як дихають. – Помітивши, що я теж собі за пояс запхала пістолі, здивувався: – А ти куди намірився? Теж на абордаж? Е, ні, синку, ти мені тут потрібен. Бо хто поранених буде порати?

Я змовчала, вдаючи, що з ним погодилася, та не зійшла з місця, а він за хвилю уже був зайнятий атакою. Іспанські гармати вдарили по нас, але заки вони їх намірили, то «Стрибог» повернувся до них носом, і ядра не завдали жодної шкоди, після цього штурман повернув кермо так, що наш корабель опинився поруч галеону. Враз кілька корсарів смикнули за мотузки від цівок мушкетонів. Пролунала оглушлива сальва, і десятки іспанців покотилися покладом, звиваючись у корчах. Злетіли в повітря гаки, зачепилися за облавок галеону, і корсари з оглушливим криком цілою гурмою кинулися в бій. Попереду всіх розмахував вигнутим велетенським мечем Марко Проклятий, розсікаючи ворога на дві половини.

Я, вловивши відповідний момент, коли капітан давав накази мушкетерам, спритно перестрибнула на іспанський поклад і вихором увірвалася в гущу бою. Нарешті я знову в цій стихії, у цьому п'янку танці смерті. Моя шпага, мовби оживши після сплячки, літала блискавицею, відбиваючи удари, схрещуючись і відскакуючи, прохромлювала ворога й впивалася кров'ю.

– Лоренцо-о-о! – десь за спиною чути було розгніваний голос капітана. – А бодай же тобі пуп розв'язався! Ану негайно назад, бо випарю задницю, щоб знав, як слухати!

Але я не слухала, я стрибала, відстрибувала, пригиналася, увихалася, крутилася веретенем, у мене мов крила вирости, і я від захвату реготала, навіть цього не усвідомлюючи. Іспанці з жахом відскакували від мене, як і від Марка Проклятого, ми були наче парюю демонів, що сіють смерть, а самі не вразливі. Хоча ні – хтось мені чиркнув шпагою по лівій руці вище ліктя, і я відчула теплий струмінь, що стікав додолу.

Іспанців і справді було надто багато, вони врешті стлумили паніку, яка спочатку їх усіх охопила, перешикувалися і, зайнявши оборону на носі, мужньо відбивали наші атаки в той час, як сили корсарів почали слабнути.

Капітан Марко, який пильно стежив за боем, підібрався кораблем до носа галеону й кинув в атаку козаків, які перед тим стріляли з мушкетів. Козаки на чолі з капітаном, вхопившись за линви, що звисали зі щогол, перестрибували облявок і падали просто на спинах іспанців зі страшними криками. Цей несподіваний напад зчинив безлад, іспанці не знали, в який бік кидатися, кричали «Joder! Joder!»[11 - Joder! (читається: Ходер!) – груба лайка.], а корсари, підбадьорені підкріпленням, поперли зі ще більшим завзяттям.

Я не вибирала суперника, пробиваючись уперед однією з корсарами лавою, і коли переді мною виріс заможно вбраний іспанець у легких латах і шоломі, я, не роздумуючи, схрестила з ним шпагу і відразу зрозуміла, що маю справу з неабияким фехтувальником, а може, й самим капітаном, бо він спритно відбив кілька моїх атак, а потім і сам перейшов в атаку, а я мусила відбиватися, хоч і чула втому, та й поранена рука судомила, а кров цибеніла за мною щокроку. Я бачила, що ради не дам, не вдасться мені його наштрикнути, заки ще тримаюся на силах. Відтак зосталося тільки натиснути на гарді[12 - Гарда – частина шпаги між лезом і руків'ям.] голову лева й впіймати його шпагу в пастку. Так я і зробила та, підпустивши його ближче, підставила свою шпагу під удар так, що його лезо

заклинило між лезом моєї шпаги й лезом кинджала, що вискочив з гарди. Я різко крутнула рукою, і він зостався без зброї. У цей мент іспанці, побачивши, що їхній капітан опинився з голими руками й не може отямитися від несподіванки, покидали зброю та здалися. Корсари радісно заволали «Слава! Слава!». Капітан Марко наказав повернути іспанському капітанові його шпагу, а решту зброї забрати на «Стрибога». Відтак підійшов до мене й похитав головою:

– Не думав я, що ти такий відчайдух. Але вдруге, якщо не будеш мене слухати, заробиш двадцять дубців по голій сраці. Чув? – Я кивнула. – От і добре. А тепер вертайся назад та берися за поранених. А то бачу, що й тебе різанули. Не сильно?

– Ні. Заживе.

Я повернулася на «Стрибога» і забандажувала руку, а корсари заходилися переносити на корабель здобич – різні золоті вироби та коштовності, барвисті тканини, безліч різного вбрання й заморські овочі. Важко поранених виявилось лише двоє – одному куля потрапила в груди, другий мав розсічений живіт, який він підтримував обома руками, щоб не вивалювалися тельбухи. Я не знала, за кого братися, але, обстеживши їх, побачила, що з животом проблем не буде – його можна зашити, а от кулю добути буде не просто. Я звеліла принести рому й змусила корсара випити добрих півпляшки. Відтак вставила йому в зуби добрячий шматок твердої смоли й заходилася добувати кулю. Поранений хрипів, але кричати не міг, бо зуби застрягли в смолі, інші корсари тримали його за руки й ноги. Заки я витягла ту кляту кулю – маленьку, кругленьку, завбільшки з горошину, – він втратив свідомість. Далі я віддала його на поталу народній козацькій медицині: йому насипали на рану пороху й підпалили, порох спалахнув, розносячи ідкий запах смаленого м'яса, поранений отямився, йому витягли з рота смолу, і він голосно закричав.

Коли ж я оглянула другого пораненого, то побачила, що рана до кишок не сягнула, їх взагалі не було видно. Цьому теж влили півпляшки рому, дали шмат смоли в зуби, а я рану промила й зашила. Та на цьому клопіт не закінчився, бо відтак прийшла черга на інші рани – на головах, руках, плечах, ногах... Добре, що серед козаків виявився свій знахар, який мені помагав, бо я б і до ночі не дала ради. Капітан час від часу, минаючи, зиркав на мою працю і підбадьорливо кивав головою. За той час ми вже відплили далеченько від галеону, забравши з нього все цінне. Корсари під капітанським оком ділили здобич, але, на диво, не сварилися. Видно, Марко вже їх добре вимуштрував.

Закінчила я з пораненими, аж коли звечоріло. Зоряні сутінки лягли на океан. Я впала на крісло-гойдалку, яку корсари забрали з галеону й на якій, можливо, вигойдувався їхній капітан. Мені дбайливо піднесли пляшку порто, печену рибу й заморські овочі на вечерю, я їла, запиваючи з горлянки малими ковтками, та милувалася мерехтливими зорями на поверхні спокійної темної води. Несподівано біля мене на звоях линв вмовився Марко й теж з пляшкою. Він неспішно запалив свою люльку, смачно заковтнув дим і промовив, але так, аби чула тільки я:

– Я бачив, як ти метляеш своєю шпагою, і не міг надивуватися, звідки така вправність. То ти, заки вчився ото в Падуї, ще й на шермерку[13 - Шермерка - фехтування.] учащав?

– Звісно. Без цього ніяк, – підтвердила я. – Мені трапився добрий вчитель.

– Аж так добрий, що навчив тебе цілити просто між зуби?

– А що? Вам цей дриг не до шмиги?

– Та чого... дриг як дриг... але є ж інші місця, які можна проштрикнути.

– Є, але від пробивання грудей чи живота менше пуття, бо суперник ще має сили боронитися. А тут він одним махом на небесах.

Він похитав головою.

– А все ж я тебе не можу розгадати. Надто ти молодий, щоб і медицину вивчити, і шермерки навчитися та ще й під Дюнкерком побувати. Тобі ж на вигляд либонь не більше двадцяти?

«Двадцять сім», – хотілося мені його поправити, але, що не мала я під носом засіяно, то змовчала. Тільки й того:

– У нашому роду всі такі. Молодо виглядають, але й молоді зі світу йдуть.

Навіщо я це сказала? Просто щоб відволікти його? Він здивовано подивився на мене.

– Таке враження, що ти несеш у собі рокову печать.

Щось закам'яніле й не відкрите для людей.

– А люди не вартують, щоб їм відкриватися. Хтось один-другий-третій так, але не юрба. Щодо моєї молодості... то битва під Цецорою, коли вас полонили, відбулася у 1620 році. Ви були геть юнаком. Чому ж дивуєтеся мені?

– Якби я був таким вправним, як ти, не потрапив би до ясиру. А потім я вирішив краще згинуть, як роками бути невільником.

– Як виглядала ваша каторга?

– Наша галера мала завдовжки п'ятдесят і завширшки сім метрів. Веслярі сиділи у два ряди вздовж облавків по п'ятеро-шестеро за кожним веслом, так, що всього їх бувало до трьохсот. Турецьких морців разом з охоронцями бувало від ста до півтори сотні. Невільники були прикуті залізними ланцюгами до лав, і під удари тулумбасу ритмічно піднімали й опускали весла. Швидкість галери була слабенька, не переважала восьми-дев'яти миль, але й таку швидкість веслярі могли витримати ледве годину, а від сили дві, хоч і як би їх періщили канчуками. У кожного галерника на шиї висіла дерев'яна грушка, яку він повинен вкладати до рота, якщо галера вступала в бій, щоб не скрикнути, коли його поранять, бо це могло б збити з ритму інших гребців. Коли галера тонула, веслярі гинули разом з нею. Годували нас гірше собак, а для підтримки сил давали шматки хліба, намоченого в вині. Коли ж хто знесилювався, його нещадно лупцювали, а часом і на смерть забивали й викидали в море. Я бачив, як люди вмирили за тими веслами, як втрачали людську подобу й перетворювалися на звірів, які мріяли лише, щоб напитися води й з'їсти жменю каші чи бобів. Я не хотів бути таким. Я відразу почав думати про втечу: ось минає моя молодість на цій задріпаній галері... а далі що? Я постановив собі вибитися з веслярів на поверхню.

– Яким чином?

– Я навчався в братській школі й володів латиною та грекою. Турки попри те, що воювали, вели торгівлю з воюючими країнами. Це ніколи не припинялося. Де ще

можна заробити так добре, як не на війні? Отже, вони потребували драгомана з італійської та грецької, і тут я їм знадобився. Але я ще й умів креслити мапи та визначати місцезнаходження корабля за зірками, бо й того нас навчили. Одне слово, мене розкували, і я як міг, так втирався їм у довіру. Заковували мене лише на ніч. А далі ти вже знаєш, що було.

– Я також довідався, що ви одружилися. Де тепер ваша жінка?

– Де мені з жінками водитися? – відмахнувся він. – Потішився трохи та й утік. Це доволі дивно, але хоч я був прикутий до галери, галера мене прикувала до моря.

Він, покректуючи, підвівся і подався відпочивати, а я ще сиділа й намагалася усвідомити для себе, що мені дав цей бій, це сп'яніння, яке я відчула, і чи прагну я й далі відчувати його, впиватися ним і знаходити в цьому розраду. Думки мої плуталися, я роздвоювався, мені водночас хотілося пити й хмільне вино бою, і... його вуста, такі зараз далекі й неприступні. Я думала, якщо коли-небудь повернуся до Львова, то однаково вже буде пізно, кожен наступний день, який мене відділяє від нашої останньої зустрічі, водночас, мабуть, зближує його з Рудою. Що довше я буду валандатися морями й океанами, все менше шансів у мене зустріти його вільного й такого ж закоханого.

Хтось примостився біля мене. Я обернулася і побачила Марка Проклятого. Він поклав собі між ногами лантуха, вийняв з-за пазухи буханець, шмат запліснявілої ковбаси з іспанського галеону та став вечеряти, запиваючи ромом. Обое ми мовчали. Врешті за кілька хвилин він озвався:

– Бодай би ту ковбасу вони й на тім світі жерли. Тверда, як коліно старої відьми, та ще й пліснява.

– Зате така ковбаса навіть влітку не псується, а пліснява природна й нешкідлива.
– сказала я. – Є певність, що живіт не розболиться. Кажу вам, як лікар.

– Ну-ну, ото думаю, щоб тільки зуби не поламать.

– А ви її крайте тоненькими скибочками.

– Ба й справді! – втішився він. – Як же се я не здогадався? – Він вийняв ножа, поклав ковбасу на дощину і, відрізаючи по плястеркові, їв та задоволено усміхався. – Може, й тебе пригостити?

– Дякую, я вже повечеряв.

– Хе... – знову зауспіхався він, хитаючи головою. – А лепсько ти ото шпадою! Як блискавкою, далєбі! І де в тебе стільки сприту? Ти ж іще хлопчак.

– Та й ви ж не старий.

– Я? Хе-хе! Знав би ти, скільки мені літ! Я, братчику, й лік забув. А попереду ще блукання та блукання без кінця і краю. Без смерті, без хворіб, без рідної душі й стріхи над головою.

– То на вас таке прокляття? Я чув, що ви забили матір свою і сестру.

– Забив, – кивнув він головою зі смутком. – І голови одчесав. Тому й Проклятий. Навіть Пекло мене не прийняло.

– А за що ж ви їх убили?

– А за те, що до тяжкого гріха мене спокусили. Полюбив я дівчину, а вона мене. Ходили ми разом на вулицю та на вечорниці, співали, гуляли, шепталися під вишнями. І врешті я вирішив сватів заслати. Тільки ж мати моя і сестра кинулися мене відмовляти, а як се не помогло, то взялися за її батьків. Наговорили такого, що й на волячій шкурі не напишеш. Отак нас і порізли. Я махнув на Січ, а як за рік повернувся та глянув на свою сестру, то закохався так, що й душі в собі не чув, та й вона не дивилася на мене, як на брата. Я бачив, як її в жар кидало, коли я торкався її. Осьо, поглянь... – Він розв'язав лантуха й вийняв, тримаючи за коси, неймовірно вродливу голову дівчини, очі її були заплющені, але повні вуста відкриті, виглядала голова мовби вчора відтята. – Осе ж моя сестра. Правда ж гарна? А якби ж ти її голівку угледів на стрункому стані, коли б вона глянула на тебе живими вустами, почув би її голосок, а вустонька, як маківки, стулились із твоїми вустами... Ех... – Він поклав голову сестри до лантуха й вийняв другу. То була голова літньої жінки й теж мов учора відрубана – біле волосся скуйовджене й облите запеклою кров'ю, розплющені невидючі очі похмуро глипали, рот був роззявлений, здавалося, стара в останні свої хвилини когось проклинала. – Осе ж

моя матінка, – зітхнув Марко Проклятий. – А щоб ти знав, вона була добрий зух. Кабардинка, гарна, як янгол. Клянуся іржавими цвяхами на хресті Ісуса! Батько мій не міг з нею розлучитися, то перевдяг за хлопця і привіз на Січ. А вона була зросту високого й нічим від козаків не різнилася. Разом і воювали. З'являлися батьки мені не раз у моїх видіннях, кляли та проклинали, а я молив у них прощення, та не вимолив.

Він сховав голову старої до лантуха, зав'язав його й хильнув рому. Я залякла на місці від побаченого. Мені це все не вкладалося до голови. Убив матір, сестру... Мені мороз поза шкіру йшов. Врешті видушила:

– Я так і не второпав, за що ж ви їх убили. Звідки взялася ця ненависть?

– Я сестру свою кохав так, що коли інші до неї сваталися, то вже й не жили. Я підстерігав їх і убивав. Врешті ми стали любитися з нею, а мати й не здогадувалася. Аж поки сестра моя не завагітніла. А як прийшло родити, то повів я її в комиші, прийняв пологи й задушив дитину та викинув у Дніпро. З тієї пори сестра мене одцуралася і сказала, що піде до Києва на прощу замолювати свій тяжкий гріх, а крім того ще й матері все розповіла. Я не хотів її відпускати. Я горів до неї пекельним коханням. Але одного ранку я встав і не побачив її. Мати потаємки вирядила її на прощу. Се мене збісило не на жарт, я відрубав матері голову, догнав сестру й пробував її повернути. Але вона впала на коліна, звела руки до неба і, не слухаючи мене, тільки Господа молила, аби він зжалився над нею. Я слухав її молитви й мене тіпало. Я вихопив шаблю і теж їй голову відчесав.

Марко замовк, важко зітхаючи, а в тому зітханні вчувалася вагота всіх гріхів світу. Він зі смутком дивився на хвилі, що підкочували до корабля, на блискітки, які їх оздоблювали, пив ром і журився, йому баглося висповідатися, хоч і робив це, либонь, не раз перед різними людьми, які мали терпець його вислухати, але це бажання ніколи його не покидало, воно знову й знову накочувалося на нього й змушувало виговорюватися.

– Ти, певно, думаєш, який я звір, а я й не перечу, – стенив він плечима. – Так, я звір. Більшого звіра за мене й нема. Але різниця між мною й іншими озвірілими людьми та, що я усвідомлюю, що я звір. А вони – ні. І дійшов до того стану, коли хочу будь-що спокутувати свої страшні гріхи й вже роками їх спокутую. Пізніше я повернувся на Січ, зібрав ватагу шибайголов та нападав на турецькі галери, грабував, а всі гроші віддавав на церкви. Я собі ні шеляга не залишав, ів, що Бог послав, вдягався в лахміття. Але лантуха свого ніколи не покидав. От і зараз

зійшовся з корсарами, а гроші знову збираю на церкву. І так буде до скінчення мого віку, коли Господь мене пожаліє. А тоді я нарешті спочину. Щоразу, коли роблю добру справу, чую, як ще один ланцюг спадає з брязкотом із мене. А то певна ознака, що тягар гріхів моїх ще трохи ослаб.

«А чим ті потвори, які поглумилися над моєю сестрою, були кращі за нього? – подумалося мені. – Та нічим. І я їх повбивала. Ми обоє несемо на собі печать смерті й покути».

Він добув з-за пояса сувій паперу й простягнув мені.

– Осьо, поглянь. Як мені нелегко бува праведником бути.

Я розгорнула сувій і прочитала:

«Се звинувачення, висунуте в другу п'ятницю після празника Успення в літо од Різдва Господнього 1646 проти брата Порфирія, в миру Марка, прочитане в тім же дню в монастирі Святого Никифора у присутності преподобного ігумена отця Алексія.

Брат наш звинувачується в гріхах, негідних слуги Божого. По-перше: він випив усеньке вино з погребів монастирських.

По-друге: чинив перелюб з дівицями й заміжніми білими головами, о чім суплікаторів много позов складали.

По-третє: не одного брата во Христі увередив, егда тії пробували спинити его буйство.

У четвертих, п'ятих і шостих: скоромився в піст, забирав харчі в братів своїх, утісняв їх всіляко моццю своєю.

Сі та інші свавілля его й гріхопадіння засвідчують брати Оксентій, Гавриіл та Василій. Сим консисторія ухвалює: ізгнати нечестивого брата, яко негодящого бути слугою Божим, з монастиря і вперед нігди не приймати его до своєї пастви».

Я розсміялася:

– Еге ж, добряче ви гріхи замолювали, вино попиваючи.

– Отак я намагався в ченці постригтися, але довго не витримав. Мабуть, мені інший шлях судився. Довгий-предовгий, темний-претемний...

Марко Проклятий замовк, у його голові, мабуть, звучала дивна сумна мелодія, він занурився в себе й повільно похитувався. Вгорі порипували у снастях реї і шурхотіли вітрила. Корабель гойдався і заколисував до сну. Я тихенько встала й зникла в каюті.

Серед усякого добра, що корсари притягнули з галеону, були пошта й газети. З французької «La Gazette» я довідалася, що значний шляхтич Богдан Хмельницький, який втік зі служби в гетьмана Потоцького, гостює в кримського хана з полковниками козацькими. Жодних висновків з того газета не робила, але хто має глузд, то може здогадуватися, що щось значне затівається. Король Речі Посполитої планував похід на турків і вимагав од сейму на те згоди, але сейм не згодився. Хоча козаки були б раді такому походу й вже навіть готували свої чайки. Але якщо козацька делегація приїхала до Криму, то, видно, не для того, щоб почати війну з турками. Цікаво, що ж то буде?

Розділ 4

Львів. Лукаш. Самійло Кушевич

Вересень—жовтень 1648 року

Щоранку каркало вороння, з лісів долинали виття вовків, час від часу цілі їхні зграї пробігали повз людські поселення і нічого їх не страхало. Вітри шаленіли, зриваючи соломою і гонтою криті дахи, нагинаючи дерева до самої землі. Люди з

острахом вдивлялися в небо, і кожному ввижалося серед скупчення хмар щось інше – кому схрещені мечі, кому труни, кому гори трупів, а кожен був свято переконаний, що таки бачив те все, і з запалом описував юрбі, і дарма, що юрба могла того всього й не розгледіти, але слухала з роззявленими ротами й кивала, бо всі жили в тривожній напрузі, не чекаючи нічого доброго. Знервована міщанка вхопила Лукаша за руку і, тицяючи пальцем у небо, шептала: «Дивіться! Дивіться! Там янгол! Янгол з крилами й мечем! Невже не бачите?» Аптекарь нічого такого не бачив, іно сиві пасмуги, що повзли кудись на захід, а вона глянула на нього й обурилася, гадаючи, що глузує, хоча він і вустами не ворухнув. Врешті відчепилася і взялася за Айзека, а той вирішив покпити з неї і спочатку схвально кивав головою та підтакував, а тоді й бовкнув: «А там-о, бачите? Отам-о! Там дівка з такими, як у вас, цицьками, танцює з дідьком! Бачите, як він хвостом метляє?» Жінка стала хреститися і відсахнулася, Лукаш взяв Айзека за руку й потягнув геть з тлуму.

– Чи не бачиш, наскільки ті люди екзальтовані? – запитав, коли відійшли. – Не варто з ними зачіпатися. Їх гнітить страх і передчуття лиха.

– Краще б ото зайнялися валами та мурами, а не дурним пашталаканням. Козацьке військо вже не за горами.

Зі сходу наближалася козацька армія, не армія, а мурашник, що поїдав усе на своєму шляху, вісті котилися поперед армії, вдаряли хвилями у мури замків, перекочувалися через них і котилися далі, сіючи паніку. Львів завмер у передчутті облоги й на короткий час причаївся, як заєць у норі, в надії на те, що назустріч козакам рушить королівська армія, але небавом стало зрозуміло, що Львів залишений на самого себе. Цехові майстри взялися рихтувати зброю та виряджати підмайстрів до вояків, аби ті вчилися стріляти з луків і мушкетів, рубатися шаблями й колоти списами. З підмайстрів були кепські вояки, але що доброго війська за стінами було мало, то й ті згодяться.

«З нами покінчено, ми загинули, – писав львівський писар Самійло Кушевич у своєму діярії з тих тривожних днів. – Цвіт коронного війська був оточений козаками й татарами у Дикому Полі під Жовтими Водами з усіх боків і з великою мужністю та стійкістю зносив нещасливу облогу. Приступивши до трактатів, дали наші заложниками козацькому селянству досвідчених воїнів і сотників і, не дізнавшись про наміри Хмельницького, видали йому добровільно кілька гармат. Трактати не відбулися, гармати не повернено, а наші, обстрілювані своїми ж гарматами, 11 травня вигнали з табору коней, бо воду відрізав ворог. Врешті 16

травня були здобуті й самі, при цьому в безжальні руки ворога втрапив його мосць пан Стефан Потоцький, син краківського каштеляна, схоплено також Шемберга, комісара реєстрових козаків, причину й початок стількох гірких плодів.

Про пана Сапегу не знають напевно – живий він чи вбитий, але відомо, що все те військо, якого рахують на шість-сім тисяч, геть пропало через зраду драгунів, які, будучи за родом роксоланами, за вірою греками, за одягом німцями, перекинулись до ворога. Реєстрові козаки, що пішли на придушення Хмельницького водою, відкинули повагу до поляків і, скинувши маску покірності, приєдналися до Хмельницького, вбивши двох своїх полковників, відомих вірністю Речі Посполитій, – Ілляша Караїмовича й Барабаша.

У Львові відчинена лише одна брама, при якій через тисняву людей і майна велике сум'яття. Військо в кам'яницях, військо в Ратуші, військо на мурах; а решта, йдучи за духовенством з жінками й малими дітьми, повторює молитви, вимолюючи відпущення гріхів, і просить Бога покласти край поразкам. Пане Боже, будь з нами. Зброї, пороху, харчів та іншого необхідного військового майна маємо, з ласки Божої, досить. Боїмося потаємної змови й зради людей грецької віри, вони виглядають ворога з охотою. Хоча досі тримаються з нами».

Цілі валки євреїв, наполоханих неймовірними чутками, напливали до передмістя, до міста їх поки що не пускали, вони таборилися на оболонях, заселялися в порожні халупи й поглядали з надією на мури міста, мовби оцінюючи, наскільки вони надійні та чи захистять їх. З собою вони пригнали худобу й пташву, різали біля потоку й пекли на рожнах.

– Мало нам своїх жидів, то ще й ці приперлися. Куди ми їх подінемо? – бурчали перекупки на Ринку.

Та не минуло багато часу після поразки під Жовтими Водами, а коронне військо було знову безславно розгромлене під Пилявцями, це збурило велику хвилю втікачів, їхні ватаги кинулися на захід до рятівної Вісли. У суботу 26 вересня вранці, коли пилявецькі недобитки ввалилися в брами міста, їхній нужденний вигляд говорив сам за себе – обідрані, брудні, часто без зброї, а то й без чобіт, які з них стягнули розбишаки, вони викликали у міщан розпуку й зневіру. Навіть не мусили нічого оповідати, як відбулася битва, все було надто виразно написано на їхніх обличчях. Всі, як один, несли в місто панічну вість: ворог ось-ось буде у Львові!

Місто завирувало. Жінки серед страшного галасу й натовпу почали тікати у краківську браму, зрештою, тільки жінок і дітей випускали з міста. Чоловіків покликали на вали, але не всі послухали, багато хто з них теж правдами й неправдами виривався за межі міста й гнав далі. Паніка охопила не тільки звичайних міщан чи купців, але й отців міста, чимало лавників і райців теж у перестрашу покинули місто. Втік навіть Бартоломей Зиморович. Знялися з кітв і нечисленні кораблі та на всіх вітрилах погнали на північ, щоб перечекати в гирлі Полтви військові баталії.

«Вони гірші бджіл, – нотував Кушевич, який залишився в місті й перебув у ньому всю облогу, – бо ті мають природний інстинкт триматися своїх вуликів без огляду на свою велич і вроду, на пору й обставини».

Втікачі з пилявецького поля теж воліли не затримуватися, а драпати далі, але міщани зібрали для них гроші, й вони розмістилися по селах під Львовом, обравши собі вільним голосуванням гетьманів. Проте дуже багато вояків оминали Львів і рухалися далі у глиб королівства, одні через те, що боялися гніву за ту велику ганьбу, якої зазнали, втікаючи з табору, інші через те, що комісари не могли їм видати платні. А незабаром з'явилися й головні герої історичної битви – регіментарі[14 - Регіментар – військовий командир.] королівської армії. Першим прибув підчаший Миколай Остророг, міщани зиркали на нього спідлоба, їм соромно було згадувати власні оплески та маніфестації під час його виїзду до обозу. Тепер це було сумне видовище, він приволікся як убогий слуга, натомлений, почорнілий, без опанчі й без пристойної шапки. Хоч багатієм ніколи не був, а перед походом заліз у борги, надіючись опісля гарних зисків, тепер був геть зруйнованим і пригніченим. У неділю перед полуднем він зібрав військову нараду у Францисканському монастирі, де зійшлося кільканадцять ротмістрів і поручників та до трьохсот жовнірів. Підчаший виголосив жалісливу промову, намагаючись довести, що не він був причиною втечі й поразки, звинувачуючи комісарів та полковників, які не хотіли його слухати, бо кожен чувся великим воеводою. В понеділок 28 вересня він уже писав реляцію до Варшави, так само відкидаючи від себе будь-яку провину, і просив грошей на військо, а що йому ніяково було признатися, що він перший з усіх генералів опинився у Львові, то завершив листа виправданням: «я сюди прибіг сьогодні...» і дату поставив: 28 вересня.

У неділю вранці прибув також князь Володислав Домінік Заславський та, зустрівши гнівні погляди міщан і вояків, злякався і тихенько, як щур, ушився, вирушивши на захід. Пізніше приїхав львівський староста Адам Геронім

Сенявський з кількома своїми хоругвами. Цей двадцятип'ятирічний молодик утік просто з Бережан, полишивши на волю Божу місто й порожній замок. Причина втечі була доволі поважна, кілька днів тому він з дурної голови звинуватив п'ятнадцять русинів-міщан та двох священників у зраді й плануванні замаху на себе і свою родину. Жодних доказів не було, нікого з них не допитали, а відразу послали за катом до Львова, і Каспер відсік ім голови. А тут наспіла вістка про пилявецький погром, і Сенявський вирішив, що аж тепер зависла над ним справжня загроза смерті. Так само чкурнув з рідних Бродів коронний хорунжий Александр Конецьпольський, але й він у Львові не затримався, а рушив далі.

Пополудні з'явилися князь Єремія Вишневецький з київським воеводою Янушем Тишкевичем. Воеводи й високі офіцери недолюбували князя, зате обое прибульців тішилися найбільшими симпатіями серед вояків та міщан, їхня поява підняла всіх на духу, хоч Єремія мав натовлений і зрозпачений вигляд. Обох відразу запросив до себе на нараду Остророг і не вигадав нічого мудрішого, як дорікати та звинувачувати їх у пилявецькому погромі, нібито вони не хотіли воювати, що, звісно, було брехнею. Краще б він того не робив, бо ті в свою чергу нагадали, як він з поля бою тікав, аж диміло за ним. Тут втрутилися присутні офіцери й комісари й заявили, що слухати Остророга не будуть, а підкоряться лише Вишневецькому. Їх підтримали лавники та райці. На цьому нарада закінчилася. Коли ж Остророг у понеділок знову зібрав військовоє коло в костелі Францисканів, ані Вишневецький, ані Тишкевич не з'явилися, почуваячись ображеними через безпідставні звинувачення, а без князя і воеводи вся нарада виглядала б доволі дивною. Остророг насправді був бездарним воеводою з неприборканими амбіціями, він, звісно, міг би й сам вести раду, але попри весь свій гонор відчував, що не варто цього робити, тому послав підкоморія з писарями за відсутніми панами. Ті прийшли до Вишневецького й стали його переконувати, що порятунок Львова лежить лише в його руках, і всі, мовляв, чекають на його згоду. Бачачи, що посли довго не повертаються, міщани й собі вислали депутацію, і вже дві групи посланців просили князя не покидати їх на поталу ворогові. Та Вишневецький і Тишкевич не піддавалися на ті прохання, посилаячись на звинувачення підчасого. Насправді причина була інша – відсутність коштів на оплату війську. Після тривалих віднекувань врешті князь і її озвучив, і щойно, коли міщани обіцяли покрити всі видатки, обидва пани змилосердилися і пішли до кола, де вже цілих три години нетерпляче їх чекали.

Тут вони вислухали вибачення підчасого, а відтак почалася нарада. Військо хотіло мати головного командира, всі бачили гетьманом лише Вишневецького, а тому просили його ледь не хором узяти на себе командування обороною Львова. Тут князь знову згадав про відсутність грошей на оборону. Несподівано з'явилася

міщанка Катерина Слоньовська, яка принесла срібло від сестер кармелітанок і власні коштовності, поклала те все перед Вишневецьким і з плачем заклинала його Господом і всіма святими, аби став на чолі війська й рятував Вітчизну. Військова рада від зворушення заціпеніла, запанувала тиша, а голос міщанки злітав понад головами все виразніше. Коли вона замовкла, три тисячі вуст повторило її заклик. Нарешті князь погодився за умови, що будуть зібрані кошти на військо, а підчасий складе свою регіментарську владу. Тут уже надженджурився підчасий:

– Хочете, щоб я відрікся посади, яку мені надав король? Відрікся на домагання купки людей?

Він аж трясся від обурення, почервонів, а голос його тремтів, аж став заникуватися, але тут зірвалася така буря гніву проти нього, сипонули такі звинувачення з усіх боків, що врешті він скорився і обіцяв, що складе свої повноваження та відішле грамоту примасові. Але ж раптом усі усвідомили, що новий гетьман може не знайти підтримки короля і сейму, тому всі разом із Вишневецьким почали тепер просити його, щоб підчасий того не робив. І так ото було знайдено соломонове рішення, що на чолі війська будуть Остророг і Вишневецький.

Під час цих нарад трапилася доволі дика подія. Між зібраними в костелі помічено було одного русина з передмістя, він стояв собі збоку й щось нотував у книжечку. Хтось вирішив, що то шпигун. Кілька вояків, які під Пилявцями й шаблі не добули, вивели чоловіка на подвір'я і без допиту й суду мужньо зарубали. Після цієї перемоги над ворогом лицарське коло подалося на замок увінчати день бенкетом. Але паніка й плітки про потаємні зносини львівських русинів з козаками не вщухали, а поширювалися й далі. 2 жовтня козаки пана Сенявського упіймали гологірського міщанина й припровадили до Львова, бо він буцімто йшов до Хмельницького з листом від тамтешніх міщан, які закликали гетьмана негайно прийти на допомогу проти польської тиранії, обіцяючи забезпечити військо всім необхідним. Каспера покликали піддати нещасного тортурам. Лукаш пробував втрутитися, бо ці звинувачення виглядали смішно. Жменька міщан маленького містечка обіцяла забезпечити велику армію? І яким чином цей лист міг пришвидшити рух козацького війська, яке й так ішло в цьому напрямку? Та, висловивши все це, відразу ж і пошкодував, бачачи, як пучнявіє обличчя бургомістра Грозваера, – тут, що не говори, а він зробить навпаки. Так і вийшло. Бідолаху піддали таким тортурам, що він з усім швидко погодився, а потім стратили.

А 4 жовтня об'явилася істерична білоголова, яку начебто послав Кривоніс з одним козаком шпигувати, вдаючи подружжя, аж під самий Краків. Однак вона покинула козака, здалася на милість райців і розкаялася. З усього було видно, що це божевільна, бо плуталася, оповідаючи про їхню мандрівку, не могла назвати достеменного місця, де розлучилася з козаком. Лукашеві вдалося її вирвати з цупких лабет правосуддя з огляду на стаття. Її помилували, що було, на думку Кушевича, «не дуже добре й не дуже слушно. Спіймали й іншу, чоловік якої утік до Хмельницького, й віддали на тортури. Нема ніяких сумнівів, що між прихильниками грецької віри не знайдеться вірних і відданих мужів, від них, напевно, йде наша згуба».

Манія шпигунства прокотилася містом. Католики спідлоба зиркали на православних, православні остерігалися католиків, євреї – і тих, і тих, слушно чекаючи підступу й зради. Разом зі страхом і панікою ширилися неймовірні байки, обростаючи новими вигадками й втягуючи в їхнє розповсюдження все більше народу. Фантазійні чутки про підступних русинів небавом перескочили, наче блохи, на євреїв, і ось уже арештовано трьох чоловіків, які начебто влаштували ритуальне вбивство. Арештовано їх було за доносом одного-єдиного боголюбного міщанина, який вказав на цих євреїв як на убивць невинного християнина. Справа була доволі заплутана, бо трупа не знайдено, цілком можливо, що той, кого буцім убили, втік разом з іншими львів'янами з міста, однак євреїв узяли на тортури, і за недовгий час вони в усьому призналися. Єдине, що затаїли, – місце поховання трупа. Коли кат повів їх до місця страти, їхні руки облили смолою, обмотали конопляними мотузками та підпалили, вони йшли до помосту, корчачись від болю, а довкола вирувала обурена юрба, вимагаючи негайної смерті, і не заспокоїлася, допоки полум'я не охопило тіла жертв і не проковтнуло їх. Але й потім юрба не розійшлася, а дочекалася, коли вогонь погасне, і тільки смердючий дим буде ще висіти в повітрі, а тоді кинулася збирати в хустинки попіл спалених «убивць», щоб посипати ним двері й вікна й таким робом убезпечити себе від нашестя упирів та демонів.

Чутки про чарівниць, які допомагають Хмельницькому, не викликали ні в кого сумніву, та це, зрештою, підтверджували спіймані козацькі вивідачі, а що один із них признався, нібито гетьманські чарівниці мали проникнути й до Львова, то влада кинулася гарячково шукати їх і небавом знайшла молодицю, яка прибилася до міста зі Збаража. То була звичайна втікачка, але на свою біду впала комусь у підозріле око, її схопили й допитали так успішно, що призналася вона раніше, ніж припекли її тіло розпеченими кліщами. І знову місто мало неабияке видовище, жінку вивели на поміст і здерли з неї сукню та сорочку, вона стояла прив'язана до стовпа зовсім гола, вітер розвівав її волосся, а малі

львів'яни мали змогу вивчати анатомію жіночого тіла. Каспер не квапився запалювати стос, мовби даючи змогу намілуватися всім жіночою вродою, а насправді чекаючи, що, можливо, хтось схаменеться і помилує бідолашну, жінка кричала, благала, клялася всіма святими, що не займалася чаруванням і не бачилася з козаками, але збіговисько їй не вірило, бо збіговисько в таких випадках ніколи нікому не вірить, і коли вже всі намілувалися досхочу голим тілом, стали волати: «Пали! Пали! Пали!»

Самійло Кушевич старанно нотував: «Вже в нас показуються конспірації: вже багато гультайства по ночах наїздить і від'їздить; вже відбуваються різні збори то по церквах, то по закутинах і долинах передміських: вже нам русь вповідає послух!»

А потім прокотилася містом ще одна геть фантазійна історія, як Хмельницький, маючи обмаль зброї, шабель, куль та пороху, написав листа до львівського міщанина русина Георга, чоловіка багатого, власника кількох кам'яниць, просячи його, щоби накупив для війська зброї. Гроші гетьман послав сховані у пшоні. Та заки «руські хури» доїхали до Львова, поляки перехопили лист, переписали, запечатали знову й відіслали Георгу. Відтак прибули до нього вози з пшоном і грішми, а він відразу розіслав своїх людей з возами до Кракова й інших міст за закупом зброї, а ті, накупивши всього, що треба, рушили в зворотню дорогу, та, коли минали Львів, їх перепинили й все відібрали. Георга викликали до Ратуші, і хоч він усе заперечував, доводячи, що товар призначений для польського війська, ув'язнили, а вдома зробили трус і знайшли двісті тисяч золотих від Хмельницького та велику силу всякої зброї.

Лукаш слухав цю історію з немалим подивом, бо добре знав, кого останнім часом було ув'язнено, – серед них жодного Георга не було. Усі ці безглузді чутки спричинили й у середовищі русинів стурбованість та нервовий настрій, вони справді сходилися і радилися, що їм чинити. А тим часом, коли почали складати пожертви на оборону Львова, то русини не ховалися і теж зносили гроші та коштовності. Хоча виявилось чимало хитрих міщан, які не бажали ділитися і потаймиру вивозили свої скарби за межі міста, або закопували десь у лісі. Підозра про такі сховки викликала атаки комісарів на будинки багатіїв, вони вибивали двері, витягали скрині, кликали слюсаря, щоб привселюдно їх відчиняв, і забирали частину того, що було сховано, а натомість залишали розписку, яку колись влада Речі Посполитої мала викупити. Не менш хитрими виявилися отці єзуїти, які встигли ще заздалегідь вивезти зі Львова свій церковний скарб. Довідавшись про це, комісари примусили ректора зажадати повернення возів зі

скарбом, по який вислано було загін німецьких драгунів. Але езуїтам пофортунило, бо драгуни далеко не заїхали, зустрівши татар, і повернулися назад.

Врешті-решт було зібрано в готівці й коштовностях величезну на ті часи суму – близько півтора мільйона золотих, цього мало вистачити для оборони міста. Але все було не так просто – на заклики рятувати від загибелі рідний край вояки відповідали, що спочатку мусять отримати все, що загарбано було в них під Пилявцями. Це, щоправда, не вкладалося в здоровий глузд, бо вони самі ж те добро покинули на грабунок. Але й цього не досить, бо вони зажадали ще й підвищення платні, хоча було багато таких, що навіть грошей не хотіли, а просто кидали Львів та втікали до Польщі. Ледве-ледве вдалося регіментарям затягнути 4 378 вояків, хоча всіх утікачів з-під Пилявців перейшло через Львів до вісімнадцяти тисяч. Важко було повірити, що деморалізація війська сягнула аж таких катастрофічних розмірів, а авторитет Вишневецького зійшов нанівець.

Окремі загони татар і козаків то там, то тут уже вигулькували на підступах до Львова. 4 жовтня військовий роз'їзд Корнякта помітив татар недалеко Миклашева, однак цю вістку тримали в секреті від міщан. Наступного дня вдалося упіймати татарина й привести в тортурню до Каспера. На службі в ката було двоє татар, і за їхньої допомоги полоненого допитали та довідалися, що татари справді вже близько. І хоча козаків і татар сподівалися віддавна, але щойно тепер охопив страх самих регіментарів і комісарів з думкою негайно тікати.

У той час, як львів'яни готові були збройно боронити місто, шляхта мала іншу думку, вважаючи, що треба військо зі Львова забрати, а боронити його малими силами, бо те військо придасться для пізніших битв. Ця думка врешті перемогла. Вишневецький дав наказ війську готуватися до походу й того самого дня пополудні, навіть не прихопивши харчів, поспішно покинув місто, та не лише з військом, а й з усіма зібраними грошима. Князь нічого нікому не пояснив, а ніхто нічого поганого й не подумав, бо військо не раз виїжджало за мури вправлятися, та цього разу воно рушило до Замостя, а що на північ від Львова були вже татари, Вишневецький попрямував через Янів. Однак і там у янівських лісах дійшло до битви з татарами.

Юліана: Гданськ. Гертруда. Королева Христина

Вересень 1648 року

Так у битвах та атаках проминули весна й літо. Моя доля з корсарської здобичі становила таку поважну суму, що я могла б собі чимало чого придбати. Марко був на диво фортунним капітаном, ще жодного разу доля його не підвела, корсари його любили й слухали, але вісті з України відверто його зворохобили, душа рвалася додому й водночас двоїлася, бо походження він був шляхетського, а командував козаками. Правда, у тій війні все перемішалось. Одні українці були в козацькому війську, інші – в коронному драгунами та гусарами, а шляхта була по обидва боки. З тих чуток, які доходили до нас, то була велика братовбивча війна.

Козаки на «Стрибозі» теж довідалися про козацькі перемоги й збиралися купками та перешіптувалися, радячись, як би то на батьківщину податися. Поляки й собі з литвинами дебатували. Аж врешті на початку вересня 1648 року, коли ми були біля берегів Бретані, корсари попрохали Марка скликати раду. Одні рвалися на поміч козакам, інші – в лави коронного війська, а всі разом – додому. Маркові й самому, вочевидь, забаглося перепочити по безконечних блуканнях морями та океанами, і він погодився. «Стрибог» поплив знову до Гданська, де корсари вирішили покласти спільну частину грошей до банку, щоб коли-небудь знову спорядити корабель, а я поклалася на волю Господа, все ще вагаючись, чи варто мені потикатися до Львова. Марко переконував мене плисти з ними, і я змушена була розповісти йому свою історію, як помстилася за загибель і згвалтування сестри. Тепер там мене може чекати лише страта. Ми розпрощалися не без смутку.

Я теж поклала частину грошей до банку в Гданську, а на питання, хто міг би ще зголоситися по них у випадку... у випадку... тут банкір зам'явся, але я здогадалася, що він має на увазі, і, не довго думаючи, назвала Лукаша Гулевича та Мартина Айрера – хтозна, під яким він іменем далі житиме. Покинувши банк, я попленталася куди очі бачать, уникаючи скупчення людей, хоча гамір, що линув від рибного базару, й запах оселедців не відпускали мене. Я йшла навмання, але

якщо бачила у вуличці вози і ятки, чула галас, то оминала і йшла далі, туди, де не було багато людей, а життя буяло на балконах і ганках у вигляді розвішаних килимів чи лахів, котиків у вікнах і сухеньких зморщених облич літніх людей, аж поки не опинилася на вуличці добре знайомій, тій, де колись побачила самотню панну, яка запрошувала мене до себе. Колишній будинок, що нічим особливим не вирізнявся, перетворився на кам'яницю з трикутними фронтонами, прикрашеними з боків різьбленими квітами, гірляндами, вежами, шпильями й статуями, з кованими залізними ґратами й балюстрадами, що оточували терасу зі столом і лавами, де господарі, мабуть, любили відпочити ввечері за келихом. Я з цікавістю зиркнула убік подвір'я. Там не було нікого. Я постояла хвильку й рушила далі, коли почула, що мене покликали. З вікна визирала та сама панна з великими красивими очима, з пристрасними вустами й буйним хвилястим волоссям попелястої барви.

– О, я вас знаю, – махала вона рукою, – ви навіть не уявляєте, як я вам вдячна.

– За що? – здивувалася я.

– А от зайдіть на хвильку... зайдіть... це не те, що ви думаєте...

Вона вийшла з кам'яниці, взяла мене за руку, запровадила до вітальні й ледь не силоміць посадила на канапу та гукнула служниці, щоб принесла глінтвейну. Я була настільки здивована, що й не опиралася.

– Ви ж, либонь, замерзли... – пояснила вона, підкидаючи до коминка дрова.

Я роззиралася по вітальні, обшитій деревом і з вітражами на вікнах. На столі стояли дві великі порцелянові вази з квітами, на кроснах спочивало гаптування, видно, господиня щойно від нього відірвалася. Я почувалася ніяково, але й господиня, вочевидь, губилася в думках і саме намагалася їх зібрати до купи, коли я її випередила:

– За що ви мені можете бути вдячною, коли ми перекинулися тільки кількома словами?

– А власне! Власне! – пожвавилася вона, наче чекаючи саме на це запитання. – Чи пригадуєте, що ви мені тоді сказали? Я пам'ятаю дослівно: «У вас в очах надто багато смутку. Як і в моїх. Обидва наших смутки, з'єднавшись, не принесуть нам

утіхи». Цими словами ви перевернули мою душу.

Служниця подала порцелянові келихи й налила паруючого вина з гвоздиками, цитриною і цинамоном. Я надпила, далі не розуміючи, чого від мене хочуть, а жінка, яка назвалася Гертрудою, продовжила:

– Я мушу вам сказати, що два місяці перед тим, як ми з вами побачилися вперше, я овдовіла. Чоловік мене залишив з боргами. Прожили ми з ним зовсім мало, що й дітей не встигли завести, а ті три кораблі, які він винаймав для своїх торгових справ, пропали, захоплені піратами. Його серце цього не витримало. Я була в розпачі. Я хотіла піти за ним услід. Я годинами сиділа й дивилася в одну точку й зважувала свою долю. Врешті вирішила: все, що в мене є, – моя врода. Чому я не можу її продати? Це було саме того дня, коли я так несміливо запрошувала вас до себе в сад. Ви відмовили. І це мене зламало... точніше не зламало, а підвело з колін... я схаменулася... що я шукаю? Смуток, помножений на смуток? Я ж бо не зможу грати радісну й щасливу з кимось, кого не знаю, з кимось чужим. Перед тим я цього просто собі не уявляла, як самогубці не уявляють наслідків самогубства. Все робиться під впливом афекту. А тут раптом схаменулася і заціпеніла. Перед тим я сиділа в хаті, як у клітці. А після того, як почула ваші слова, покинула хату. Я почала з'являтися в людних місцях, на балах, на розмаїтих прийняттах, і нарешті зустріла там людину, яка вирішила всі мої проблеми. Я знову заміжня. Мій чоловік – успішний купець, він допоміг мені виграти всі суди щодо боргів мого колишнього чоловіка. Я знову живу. Живу! Розумієте? А тоді, коли ви бачили мене востаннє, я вмирала. Це мое тіло розмовляло з вами, а не моя душа. І ось тому я вам вдячна. Треба щось міняти в своєму житті, щось завше міняти, не заглиблюватися у свій смуток, не чіпати в ньому й не носити його з собою, як хрест. Ось що я зрозуміла.

Щось у цьому було. Я замислилася. Авжеж я теж не повинна нидіти в своєму смутку.

– А тепер розкажіть про себе, – не вгавала Гертруда. – Що робите в Гданську? Ви морець? Як вас звати?

Вона була збуджена й багатослівна, її вродливе обличчя більше не випромінювало смутку, вона була сповнена енергії і бажання довідатися якомога більше про людину, яку бачила лише раз, але яку не могла забути. При кожному русі на вухах її подзвонювали довгі з рубінами ковтки, на шиї зблискували перлові коралі, персні оздоблювали всі пальці, окрім великого й мізинця. Я в

перші хвилини відчувала нестримне бажання піти геть, але вино розморювало, хотілося затишку. Зараз я її з задоволенням слухала.

– Ні, я подорожую, – промовила я і раптом подумала, що ця жінка може стати мені у пригоді. Якщо я намірилася вертати до Львова... якщо справді намірилася... то ж не повернуся уже в образі чоловіка... Зате... зате можу повернутися в образі жінки. Чому ж ні? Як близнючка месника-втікача. Хіба хтось матиме до неї претензії? Я могла свого брата й не бачити й не чути. Я поглянула на господиню і несподівано для неї заговорила своїм природним голосом: – Мушу вам признатися, що я не чоловік, а жінка. З певних причин я змушена була прикидатися чоловіком. Одна з них – щоб мати змогу навчатися в Падуанському університеті. Але зараз ці причини відпали. Я хочу знову бути жінкою. – Я говорила швидко, не затиноючись, щоб не сполохати чимось Гертруду, а та слухала, ошелешено роззявивши рота й сплівши пальці біля грудей. – Я щойно подумала: ви мені можете стати в пригоді. Мене чекає повернення додому, до Лемберга, і я б хотіла повернутися туди жінкою. Але в мене нема жіночого вбрання.

– О, – втішилася Гертруда, – це так несподівано! Господи! То ось чому ви відмовилися завітати до мене?.. Авжеж! Ось вона – справжня причина! Але все вийшло на добре, і я вам однаково вдячна. І залюбки підберу щось зі свого гардеробу.

– О, ні-ні, ви не так мене зрозуміли. Я б хотіла купити собі вбрання, але з вашою допомогою, бо я геть не тямлю в теперішній моді.

– Мій чоловік якраз торгує розмаїтим вбранням. Ми зараз підемо з вами до його крамниці й обов'язково щось вам підберемо. Але... щоб не забивати йому голову всіма цими перевтіленнями, я вам дам білизну й сукню, які за його пам'яті жодного разу не вдягала. Не тому, що вони мені не подобаються, а через те, що я трішки розповніла.

Гертруда зникла, а за хвилю принесла сорочку, дві спідниці та рожеву сукню з адамашку[15 - Адамашок – дамаська оздобна тканина.] в тоненькі смужки. Потім глянула на мої ноги:

– У вас делікатніша ніжка, ніж у мене. Але не біда... десь у мене є мое дівчаче взуття... мусить бути...

Вона знову зникла, а я почала роздягатися. Та коли, роздягнувшись, узяла в руки чисту перкальову сорочку, спинилася, згадавши, що вже тиждень не купалася, як належить. Так і стояла посеред покою, коли вбігла господиня з мештиками[16 - Мештики – туфельки].

– Яка у вас чудова фігура! Ви просто чинили злочин, ховаючи це все в тих чоловічих лахах. А чого ви замерли?

– Чи не могла б я спершу помитися? Я була кілька днів у дорозі.

– Ах, нема нічого простішого. Зараз усе буде. Гаряча вода в шаплику постійно на плиті. Скажу служниці, щоб підготувала купіль. Ходіть за мною.

Із сорочкою в руках я подалася за нею до покою, що правив за мийню. Посеред покою стояла різьблена античними візерунками мідна балія. Служниця влила до неї два відра окропу й ще чотири відра зимної води, попробувала рукою і кивнула. Гертруда й сама спробувала воду рукою і сказала:

– Ну, ось прошу. Ще вам віллю настою з трав. А служниця розітре вам спину.

Я й не опиралася, коли, опинившись у балії, віддала себе на поталу спритним рукам служниці, котра стала натирати мене наміленим квачем геть по всьому тілу спочатку навстоячки, потім посадила в балію і звеліла задирати по черзі одну ногу за другою, аби теж вишурувати. Я після цієї процедури чулася так, що могла б умити заснути, але ця милість мені дарована не була. Служниця витерла мене насухо рушниками і допомгла вдягнутися. Моя невправність у поводженні з жіночим вбранням викликала в господині щирий, але теплий сміх, я теж не могла стриматися, бо й мене саму веселили всі придабашки з різними частинами одягу. Спочатку я вдягнула одну спідничку й другу, поверх них лляну сорочку, а відтак сукню і корсет, оздоблений дрібними кольоровими камінчиками. Гертруда шнурували корсет разом зі служницею, без їхньої допомоги мені не вдалося б також вбрати тоненькі шовкові панчохи, в які я намагалася запхати ноги, не скрутивши панчіх рулькою. Мештики виявилися якраз упору.

Після цього Гертруда потягнула мене до спальні, де було дзеркало, аби я помилувалася собою. Я дивилася на своє відображення з неабияким здивуванням. Я сама себе ледве упізнала, то що казати про тих, хто побачить мене у Львові. Вигляд спальні мене теж захопив. Велику її частину займало

широке ліжко під балдахином, накрите білим кашеміром з барвистими китицями, в узголів'ї височіли білі гаптовані подушки, балдахин був обтягнутий червоною матерією, а по ній густими складками спадав додолу індійський муслін. Вісім канделябрів з позолоченого срібла, прикріплені до стін, готові були за будь-якої хвилі спалахнути й осяяти це кубельце любові, яке за дня приймало світло лише з вікон. Я ще не бачила такої розкоші й не могла відвести очей ні від цього ложа, ні від штудерно[17 - .Штудерний – вишуканий, майстерний.] інкрустованих меблів, ні від квітчастого килима, що м'яко стелився під ногами, ні від переливчастого адамашку, що ним були оббиті стіни, і колір якого мінявся залежно від кута зору. А ще там було багато вишивок і гаптувань, якими прикрашені були крісла, комоди, підставки для вазонів. Я несподівано відчула в собі оцю давно притлумлену жіночу примху – потяг до затишку, до всього, що красиве й манить око. Якось раніше я над цим не замислювалася, відколи увійшла в роль парубка.

Гертруда з задоволенням стежила за моїм подивом і не квапила. Я запитала, хто оце все вишив та вигаптував, а вона не без гордості похвалилася, що дуже любить вишивати й часто навіть оздоблює золотими нитками тканини й сукні, які продає її чоловік. Коли ми повернулися до вітальні, мене чекали тепла делія[18 - Делія – тепла накидка з порожніми рукавами, її носили наопашки.], оздоблена златоглавом, і ще одне здивування, коли виявилось, що вдягають її наопашки, і руки в рукави не засовують, бо вони повинні метлятися вільно.

– Ну, ось, – сказала господиня, – ви тепер жінка. І яке ваше ім'я?

– Юліана.

– Чудово. Так і залишайтеся Юліаною.

Незабаром у торгових рядах гданського ринку з'явилися дві панни в гарненьких капелюшках з кольоровими пір'ячками й стрічками. Обидві зупинилися біля крамниці Клауса Штольца, уважно оглянули вітрину, а затим увійшли досередини. За лядою присадкуватий чоловік середнього віку вправно відмірював ліктем сувій блавату. Побачивши гостей, радісно вигукнув:

– О, Труді! Яким вітром? Ти хіба не збиралася увесь день займатися гаптуванням?

– Так, дорогий Клаусе, але уяви собі, до мене завітала моя давня подруга панна Юліана. Вона потребує розширити свій гардероб. Йдеться про геть усе. І май на увазі, що панна, бажаючи навчатися медицини в університеті, увесь час носила чоловіче вбрання, а отже, світських манер і моди не пізнала. Тому, будь ласка, якомога детальніше втаємнич її в усі приваби свого краму.

Клаус прискалив зацікавлено око, оцінюючи невідомку з ніг до голови, підкрутив вуса й почав:

– Якраз саме сьогодні, ясна панно, мені доставили чимало свіжого товару. Дивовижні, щоправда, морці з косичками на голові.

Еге ж, та то наші козаки! Як же я раніше не дошолопала, що можна було й собі щось вибрати з жіночого вбрання! Але ні-ні, я відмахувалася від нього, як від вогню, щоб не дай Боже хтось не здогадався, хто я насправді. А тепер ось воно тут.

– Ось маєте сорочки з тоненького кельнського лляного полотна з фламандським мереживом, – прицмокував крамар. – Ось сукні з матовими узорами на лискучому тлі, ось із альтембасу – це коштовна тканина з випуклими узорами, перетикана золотими нитками, рід оксамитного брокасу. Оце з блавату – теж цінна шовкова тканина, найчастіше блакитна, хоча є у нас блават, комбінований з лямою. Ляма – шовкова тканина, виткана золотими нитками. Я б радив адамашок, комбінований зі златоглавом, – себто тканиною з золотих ниток і фламандським мереживом. Щось таке, як є на вас, тільки ваша сукня уже вийшла з моди. Смужки зараз у моді ширші й декольте більше. Корсет підійде ось цей – гаптований опуклими трояндами з делікатними зеленими литочками. Що на це скажете?

Я мовчала. Я геть не тямала, що б мені могло пасувати. Тому Гертруда все взяла на себе, вона підхопила вбрання, яке запропонував чоловік, і повела до кімнати для перевдягання. Там вона приміряла на мене кілька суконь і вибрала три з них разом із кількома сорочками, спідницями та корсетом. А ще я попросила для себе ловецьке жіноче вбрання, Труді вибрала каштанової барви куртку, білу сорочку й штани; чоботи я мала. Принаймні ці шати відрізнялися від тих, у яких я вже дефілювала у Львові. До суконь додалися ще кілька пар панчіх, черевички, гребінці, хустинки, стьожки й рукавички. Наприкінці Гертруда навідріз відмовилася забирати той одяг, який дала мені в хаті.

– Дорогенька, – казала вона лагідно, пригортаючи мене, – я вже ніколи не буду така струнка, як була. Коли ви приїдете до вашого Лемберга й напишете мені, я відішлю для вас ще дещо зі свої шатні. А може, й сама вас провідаю.

Я відчувала зворушення, але разом з тим і острах, я геть не бажала бути від когось залежною, надто, якщо не уявляла, чим би мала віддячити. Але за тих кілька годин, які я провела з Гертрудюю, все ж прониклася до неї симпатією і довірою, і ці відчуття перемогли.

– Ваша надмірна доброта ошелешує мене, – сказала я. – Не уявляю, як вам віддячити.

– І не думайте про це. Якщо маєте бажання, можемо ще прогулятися містом, а потім підете до нас відпочити.

– Дякую, але я б воліла не гаятися.

– Куди ви так квапитеся? Вас хтось там чекає?

– Можливо... – Я стонула плечима й загадково усміхнулася. Чи справді мене хтось у Львові чекає? Може, так, а може, ні. Та однаково мое місце там.

– Ага, – засміявся Клаус, – то ви в університеті часу не марнували й з кимось листувалися? – Я кивнула. – І як ви збираєтеся мандрувати?

– На одному з кораблів... до Лемберга.

– Тобто ви ще не знаєте, на якому й коли? – здивувався він.

– Ні. Буду рада, якщо ви мені в цьому допоможете.

Я подумала, що плисти назад із корсарами буде безглуздом, адже мушу зійти на берег кралею. Їхню реакцію на таке перевтілення не важко передбачити. Жінка на кораблі! Страхіття!

– Гаразд. Германе! – Клаус покликав слугу, що, стоячи на драбині, вирівнював скручені сувої тканин. – Гайни-но до дядька Густава, нехай погляне у свою

книжечку, чи не пливе найближчими днями яке корито до Лемберга. Одна нога тут, друга там – рухом!

Слуга зник, а Клаус припросив нас уместитися за столиком і налив чаю та вина, пригостивши ще й цукерками й цукрованими горішками.

– Якщо б не знайшлося сьогодні корабля, який би відпливав у тому напрямку, Юліано, – сказав він, – можете розраховувати на нашу гостину. І я б на вашому місці таки не квапився. Там, у ваших краях дуже неспокійно. Ось газети пишуть... – він розгорнув останнє число «La Gazette».

Козаки здобували перемоги за перемогами, війна перетворилася на жорстоку різанину. Коронні війська вбивали не лише козаків, але й селян, жінок і дітей, не жаліючи ні старих, ні молодих. Палали села й хутори. Козаки мстили їм тим самим, вирізаючи шляхту, католицьких святих отців, ченців і євреїв, що були на панських послугах. Отже, війна розбушувалася не на жарт. Недарма ж пахло нею ще там, у Львові. Та й не мені одній. І війна – це якраз те, що мені потрібно. Це моя стихія. Мое життя. Я не повинна зволікати.

Коли Клаус відійшов до нових покупців, Гертруда поклала мені руку на плече:

– Юліано, не гнівайтесь, але вам, отак відразу перевтілившись, не варто дуже квапитися. – Я поглянула здивовано на неї. Вона пояснила: – Від того, що ви натягнете на себе жіноче вбрання, ви жінкою ще не станете. У вас вся поведінка чоловіча. Ваша рішуча важка хода, ваші швидкі рухи, те, як ви повертаєте голову, як розмовляєте, зраджує у вас більше чоловіка, ніж жінку. Ліва рука у вас ніяк не може заспокоїтися, весь час вона у пошуках руків'я шпаги, на який звикла опиратися. Права – тягнеться до пояса з пістолями. Ви просто не знаєте, що робити зі своїми руками. Ви здебільшого дивитеся гордо й звисока, у вас гарні витончені вуста, а ви їх зціплюєте, аж у кутиках з'являються зморшки.

Я була ошелешена. Я раптом усвідомила для себе цю жахну правду – роками грати роль чоловіка далось мені взнаки. Я ледь не заплакала. Отже, я не можу найближчим часом з'явитися у Львові. Тепер у мені запідозрять перевдягненого чоловіка, а то й звинуватять у відьмацтві.

Прибіг захеканий Герман і повідомив, що голландський корабель, який позавчора прибув до Гданська, надвечір відчалює до Лемберга. Але за два тижні буде

іспанський галеон.

– От і чудово, – втішилася Гертруда, – ми проведемо з вами незабутні дні. Ви не будете розчаровані.

Виходу й так не було. Я змирилася. Відрахувала гроші за вбрання, а Герман усе спакував до двох валіз, виплетених з лози. За валізи Клаус гроші брати відмовився.

– Це така дурничка, що й дискутувати не варто. Герман занесе все до нас. А ви, як я розумію, збираєтеся на гулі?

– Авжеж, – відповіла Гертруда, – я бачу, що випогодилося, то ж підемо прогулятися.

– Але якщо трішки затримаєтеся, – сказав з таємничою усмішкою Клаус, – то матимете честь познайомитися зі шведською королевою Христиною[19 - Христина (1626—1689) – королева Швеції у 1644—1654 роках з династії Ваза.]

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

1

Облавок – борт.

2

Глейт – охоронна грамота.

3

Штудерний – вишуканий, майстерний.

4

Хінчик – китаець.

5

Поклад – палуба.

6

Білоголова – молодиця.

7

Кайри – плосокденки.

8

Трагачі – вантажники.

9

Кантики – співаники.

10

Альшбант – прикраса на шиі.

11

Joder! (читається: Ходер!) – груба лайка.

12

Гарда – частина шпаги між лезом і руків'ям.

13

Шермерка – фехтування.

14

Регіментар – військовий командир.

15

Адамашок – дамаська оздобна тканина.

16

Мештики – туфельки.

17

.Штудерний – вишуканий, майстерний.

18

Делія – тепла накидка з порожніми рукавами, її носили наопашки.

19

Христина (1626—1689) – королева Швеції у 1644—1654 роках з династії Ваза.

Купити: https://tn.knigapoisk.com/ru/vinnichuk_yur-y/sestri-krov

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купити](#)